

גיליון "לחג הסוכות וזאת הברכה שמוחת תורה"

(ובו י"ב עניינים בביאור הפרשה ופרק "נחשבה")

"בשעה שאוגדין הלולב"---מאת הרב רבי יאיר וינשטוק שליט"א

סיפור מיוחד מאד לחג הסוכות.

חידושי מו"ר מרן הגאון האמיתי רבינו משולם דוד הלוי שליט"א לחג הסוכות.

א) למה חג הסוכות הוא ראשון לחשבון עונות?

איתא במדרש תנחומא (פ' אמור ל') "ולקחתם לכם ביום הראשון, ראשון לחשבון עונות". ובטור (או"ח תקפ"א) מבאר הדברים וז"ל "במוצאי יום הכיפורים עוסקים במצוות סוכה ולולב ואין עושין עונות, לכך קורא יו"ט ראשון, ראשון לחשבון עונות, דהיינו בזה שאנו עסוקים בכל הימים שבין יום הכיפורים לסוכות בהקמת הסוכה ובחיפוש אחרי ד' מינים מהודרים אין פנאי לחטאים, ודברים נראים בחוש, שאנשים יראים ושלמים טרודים בזה כמעט לרדת החשיכה של חג הסוכות, ומסופר על רבינו הגאון הקדוש בעל ה"שאגת אריה" זי"ע שבעת נפילתו הקשה ממנה הסתלק הביאו לו את הספר "מעבר יבוק" ובו סדר הוידוי לפני ההסתלקות, אמר בעל השאגת אריה לאנשי חברה קדישא שאין לו צורך לומר וידוי, שכן בכל ימי חייו לא הרהר בחטא אחד, ולא מיבעי שלא הרהר בשל גודל העוון, אלא גדול מזה גם לא היה לו רגע אחד פנאי שמחשבתו תהיה מנותקת מדברי תורה, כך שבמקום כזה אין מקום ליצר הרע להכניס את הרהורי החטאים, אשרי מי שזכה לזה.

(במאמר המוסגר: מעשה ההסתלקות של בעל השאגת אריה זי"ע הוא נורא בפני עצמו. כידוע האריך בעל השאגת אריה ימים עד לשנת ה-90 לחייו בבריאות תקינה למדי, וביומו האחרון היה עסוק בבירור הלכתי קשה וסבוך למדי, וניגש בשל זה לברר העניין בספרי ההלכה בארון הספרים שבביתו, אלא שאיתרע העניין ובעת ששלף ספרים מן הארון התמוטט לפתע הארון הישיש וכל כובד הארון על ספריו נפל על רבינו הקדוש ופצעו פצעים קשים ביותר, רבינו היה כל אותה העת בהכרה מלאה וכך סיפר בעת שחשו לחלצו מהמקום כי הרבה מגדולי הפוסקים באו בשעה זו עליו בקטרוג שהרבה לחלוק עליהם, באותה שעה עמד רבינו ופייסם והגיע

עם כולם לפשרה, אבל אחד הקפיד עליו מאד ולא נטה להתפשר, היה זה רבינו הגאון רבי דוד הלוי סגל זי"ע בעל ה"ט"ז שהרבה לחלוק עליו ואמר ה"שאגת אריה" שבשל קפידתו יצטרך לילך לחיי העולם הבא, וכך הוזה ונסתלק באותו יום לחיי העולם הבא, יש ציור מיוחד במינו שצויר בעת שגופו הקדוש מונח היה על הרצפה טרם כוסה בסדין בא צייר אחד וצייר את איקונן פניו הקדוש שמאירים באור מיוחד במינו, פחד נורא להסתכל על הפנים הללו).

וברש"י בפרשת וירא על הפסוק "כי עתה ידעתי" כתב "אמר לו אברהם אפרש לפניך את שיחתי, אתמול אמרת לי, כי ביצחק יקרא לך זרע וחזרת ואמרת קח נא את בנך וכו'". כל ההרהור הזה התרחש רק לאחר העקידה ויש להקשות מפני מה לא הקשה כן תיכף בשעת הציווי, קח נא את בנך, שזה הרי סותר לכאורה את כל ההבטחה שהקב"ה יקים לו זרע מיצחק (כי ביצחק יקרא לך זרע) למה כל ההרהור התעורר רק לאחר העקידה?

וביאר בזה מרן הגר"ח הלוי זי"ע, דבשעה שאמר לו הקב"ה קח נא את בנך וגו', מיד היה טרוד בקיום הציווי וכל כולו תפוס היה בקיום הציווי, עד שלא היה מקום להרהור בעניין, ממילא לא היה מי שיעורר בכלל את הקושיא (שזה בא רק בשעה שהמוח חושב) רק לאחר שהמלאך אמר לו "אל תשלח ידך אל הנער" כעת הסתלקה ממנו טרדת המצוה, בשעה זו היה מוחו פנוי לחשב על כל העניין, אז התעוררה לו הקושיא, אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע (כך הוא עסק המצוות האמיתי בשעה שמקבלים ציווי עסוקים בו ואין כל שייכות לעיסוקים אחרים, באופן הזה איך מקום להרהורים שיכולים להפריע לקיים את המצוה).

בזה יש לפרש את העניין התמוה גבי אחי יוסף כתיב (בראשית פ' נ" פס' ט"ו) "ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו" למה התעוררו לפתע מפחד שינקום בהם? ביאר התנחומא וז"ל "ומה ראו עתה

נישאות ביותר ומנותק מכל חיי העולם הזה, אדם כזה אין לו כל שייכות לעבירות ואין כל פלא שאינו חוטא כלל, מתי מתעוררים אצלו ענייני העולם הזה? ביום טוב, כיון שהתורה הקפידה שביום טוב יאכל בשר וישתה יין ויש דין "לכם" התורה מצוה לאדם לשוב לגופו ולהיות שייך לעוה"ז (אם היה עליו להיות מנותקים לחלוטין מן העולם הזה לא היה הקב"ה בורא את כל תענוגות העולם הזה ואף לא לניסיון, אלא יש גם עניין שצריך להיות שייכים חלקית לעולם הזה והעבודה הקשה להיות שייכים לחיי המצוות עם כל הקשר עם העולם הזה, אלא שאז מגיעה הבחירה הקשה להתמודד עם החטאים, ויש זמן מסוים שחייבים להתנתק לחלוטין מן העולם הזה כדי שבהמשך נוכל לעבוד את הקב"ה עם ענייני העולם הזה, שאם לא החלק הראשוני, לעולם לא היינו יכולים לקיים את ההמשך, אלא היינו שקועים לחלוטין בעולם החומריות, ואז הבחירה כמעט מתבטלת לחלוטין לכיוון השני) לפי זה מובן שעד יום טוב אין כל שייכות לענייני העולם הזה ואי אפשר לחטוא, רק כשאנו שוב חוזרים לענייני העולם הזה יש כבר מקום חיבור לעולם בו יש לחטאים מקום.

ואמרו חכמינו במדרש קהלת רבה (ט' ז') שבמוצאי יום כיפור יוצאת בת קול שאומרת "לך אכול בשמחה לחמך" וכבר שאל אחד את מרן הגר"י זי"ע למה צריכים לבת קול שתצא ותאמר לאכול וכי אין הדבר פשוט שלאחר שנגמר הצום יש לילך לאכול כדי לשבור את הצום? ואמר לו מרן הגר"י זי"ע "מאמר מבהיל על הרעיון" מי שמתוודה כראוי על כל חטאיו, אינו יכול לאכול כלל, אם לא הייתה באה בת קול שתאמר לו "לך אכול בשמחה לחמך כי כבר רצה ה' את מעשיך" איך תעלה בקרבו ס"ד שיכול הוא ללכת לאכול בשמחה את לחמו, רק אחרי שהקב"ה נותן לו את ההרשאה שייך הוא לעניין זה, ויש בזה כעין דמיון למאמר מו"ר שליט"א ודו"ק היטב.

ב) בעניין שבאו ענני הכבוד בליל ט"ז שלזכר זה יושבים בסוכה.

איתא ב"קול אליהו" (על פרשת אמור) בשם מרנא הגר"א זי"ע שכשעשו בני ישראל את העגל נסתלקו ענני הכבוד, ולא חזרו עד שהתחילו בעשיית המשכן, ומשה ירד ביום הכיפורים, ולמחרת ציווה אותם על מלאכת המשכן והעם הביא את התרומה בימים י"א י"ב י"ג, ולמחרת ביום י"ד הכריזו שלא יביאו עוד, ונטלו כל חכמי לב ממשנה רבינו את הזהב במניין ובמשקל, ובט"ו בתשרי התחילו לעשות המשכן ואז חזרו ענני הכבוד, ולכן עושים סוכות בט"ו, ועיוין ב"דברי אליהו".

והקשה אחד על כך, דהרי כידוע אין בית המקדש דוחה שבת ויו"ט כדאיתא בגמ' ביבמות (דף ו' ע"א) וא"כ לכאורה הוא הדין בניית המשכן אינו דוחה שבת ויו"ט ואיך הקימו את המשכן ביו"ט? ונראה לבאר דהנה בלאו הכי תמוה, אמאי לא התחילו את הבניין בי"ב שהרי כבר

שפחדו? אלא שראו בעת שחזרו מקבורת אביהם שהלך יוסף לברך על אותו הבור שהשליכוהו אחיו בתוכו, וברך עליו כמו שחייב אדם לברך על מקום שנעשה לו נס "ברוך המקום שעשה לי נס במקום הזה", וכיון שראו כן אמרו עכשיו שמת אבינו לו ישטמנו יוסף וכו'". והדברים צריכים ביאור, מאי טעמא נתייראו בזה רק לאחר שחזרו מקבורת אביהם ולא נתייראו קודם לכן (שהרי היה מקום שיעשה בהם נקמה לאחר פטירת יעקב ומשעת הפטירה שאין את המעכב שלא יעשה בהם מעשה זה כדי לא לצער את האבא היה עליהם להיות טרודים בכך)?

ברם יש לומר דלכך לא נתייראו שיעשה בהם נקימה כיון שכל אותה שעה עסוקים היו במצוות קבורה וכיון שטרודים היו בעסק הקבורה לא היה להם רגע אחד לחשוב על כזה עניין, רק לאחר שקיימו את חובתם שקברו את יעקב אביהם מרגע זה נפנה מחשבתם והיו יכולים להרהר בזה.

(כל אותה ראייה אינה ברורה לי כל צורכה, והלא המדרש עצמו מבאר שהפחד נכנס בהם רק לאחר שראו שיוסף הלך לברך על הנס וכנראה שהלך לחפש את הבור כדי לברך עליו ואם לא כן אלא שנקלע הבור תוך כדי הליכתם למה לא בירך על כך בהליכה לקבר? ואם נאמר שהעוסק במצוה פטור מן המצוה ולפיכך לא בירך בהליכתו ובחזרתו שפגע בו בירך, ודאי יקשה והלא נעשה לו נס במקום זה וחייב הוא בברכה מניין להם ראייה על הנקימה, וכי בשל זה שסילק מעצמו מחשבות נקימה לא יוצרך לברך על הנס שנעשה לו במקום? אלא ודאי צריכים לומר שהבור לא היה בדרך אלא הוא הלך במיוחד לחפש את הבור כדי לברך עליו, וכיון שעל פי דין לא היה צריך לחפש את הבור ראו בחיפוש זה שהמעשה הזה טבוע בו בדמו ולכן רק עתה התעורר בהם החשש, כי כל עוד לא ראו כן בטחו שיוסף בצדקתו יתגבר על יצר הנקימה אבל עתה חשבו שמה עושה כי הוא זוכר היטב את הנעשה בו לפיכך עתה התעורר בהם הפחד אבל קודם לכן כלל לא חששו לכך, לפיכך לא ברור לי ההכרח ממקום זה וצ"ע).

עוד יש לפרש לפי דברי הגמ' בברכות (ברכות דף ל"ב ע"א) "חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין שעה אחת וחוזרין ושוהין שעה אחת". והנה יש להבין, בשלמא קודם לתפילה צריך לשהות אחת, כדי להכין עצמו לתפילה, אבל איזה צורך יש לשהות לאחר התפילה? והנה מבואר ב"נפש החיים" (שער ב' פרק י"ד) שבשעת התפילה היו החסידים מגיעים להתפשטות הגשמיות ולא הייתה להם שייכות כלל לענייני העוה"ז ועל כן צריכים היו שעה אחת לאחר התפילה כדי לרדת מרום מדרגתם כדי להיות שייכים לעוה"ז ועו"ש.

על פי זה יש לומר בעניין שלנו, מי שעבר עליו חודש אלול ראש השנה עשרת ימי תשובה יום כיפורים כפי שאכן ראוי לנהוג, הרי ברור לנו שהוא מצוי במדרגות

ולפי זה יהיה שסוכה שיעשה בסתמא קודם לחג תהיה פסולה אליבא דב"ש וצ"ב בזה.

והיה נראה לומר בזה דהך דינא דסוכה בתוך ל' לחג לאו מדין אומדנא אתינא עלה, אלא כך ההלכה היא, שבל' יום לחג הוא זמן חג והגיע זמן עשיית הסוכה לשם חג ואף אם לא חשב כלל על עשייה לשם חג חל על הסוכה שנבנתה שם עשיית "סוכה לשם חג" ואין זו הלכה בדעתו ובכוונתו של העושה דאמרינן שמסתמא חשב לעשות את הסוכה לשם חג, אלא הוא חלות דין בעצם העשייה, דכל שהגיע זמן החג סוכה שנעשית באותו זמן היא סוכה שנעשית לשם חג (עד שיכון להדיא בהיפך).

ולפי זה דין סוכה ישנה תלי בזמן דקודם ל' יום לחג, אם לא יכוון להדיא על הסוכה שנעשית לשם חג אין עליה שם סוכה של החג אלא דינה כסוכה בעלמא (וזה היא סוכה ישנה) ולא שחסר בכוננת העושה אלא שבסתמא היא לא נעשית לשם חג מחמת הזמן הרחוק מהחג.

ונראה היה לפי זה, דאלמלי מה שנאמר במשנה, הוי אמינא דאפילו אם יעשה סוכה לשם חג קודם ל' לא תועיל מחשבתו, דאכתי לאו זמן חג הוא ולא שייך עשייה לשם חג, על זה אתי המשנה לומר, דאם יעשה את הסוכה לשם חג אפילו קודם שלושים יום יחול עליה שם של סוכת החג דהוי שפיר לשמה וכשירה ודו"ק.

ולפי זה יתבאר נמי מה שכתב ברש"י הנ"ל, דתליא האי מילתא במה ששואלין בהלכות החג שלושים יום קודם החג, דלכאורה הדברים תמוהים מאד, שהרי כל האי הלכתא הוא תקנתא דרבנן ואילו האי הלכתא דבעינן שתהיה סוכה לשם חג לב"ש הוי דאורייתא, וילפינן לה בגמ' מקראי, והיאך שייך לומר דכיון ששואלין קודם לחג שלושים יום הוי סתמא לשמה והיאך יועיל זמן ל' יום קודם לחג שהוא מדרבנן לדין דאורייתא דבעינן מחשבה לשמה בשעת עשיית הסוכה?

ברם לפי המתבאר הדברים מבוארים היטב, דבאמת הך דינא דל' יום קודם החג הוי חג הוא אכן דין דאורייתא ואין לו כל שייכות עם עצם הדרישה בהלכות החג, ומהאי עניין שיש חלות שם חג בל' יום חל עתה דין דרישה בהלכות החג והיא אכן תקנתא דרבנן ואין עצם הדין דורשין מחיל את הדין לשמה על המעשה.

תדע לך, שהרי אינו תלוי כלל בדעת בני אדם שהרי אפילו אחד שאינו יודע בין ימינו לשמאלו בענייני החג ולא דרש כלום עד לחג אף הוא אם יעשה סוכה בסתמא חייל עלה שם סוכה לשמה אליבא דב"ש, אלא זה שדורשין ל' יום קודם לחג מגלה לנו שיש כבר שייכות לחג שלושים יום קודם לחג, ומהך טעמא תקינו רבנן שידרשו קודם לחג שלושים יום, אולם זה שהזמן של שלושים יום שייך לחג הוא דין דאורייתא.

היה להם אז את הכסף ואת הזהב וכל מה שנדרש בשביל להתחיל את המשכן מה בכך שעדיין לא הושלמו כל הנדבות, היכן נאמרה הלכה שכל עוד שאין את כל החומרים אי אפשר להתחיל בבניה?! ועל כורחך צ"ל שהייתה להם הלכה שלא יוכלו להתחיל קודם ט"ו תשרי, ואפשר לומר דבאמת בפועל לא בנו את המשכן גם ביום ט"ו בשל היותו יו"ט, אבל כיון שרק מיום ט"ו ראויים היו לבנות את המשכן וקודם לכן אי אפשר היה לבנות, יש לומר דקודם לכן עוד לא היו ראויים להשראת שכינה, אבל מיום ט"ו בתשרי ראויים היו להתחיל במשכן, ורק שיו"ט מנע מהם זאת בפועל, ומכל מקום כבר נחשבו כראויים להשראת שכינה, ולפיכך כבר ראויים היו מחמת זה להשראת שכינה, לפיכך חזרו להם ענני הכבוד מליל ט"ו ואף שבלילה אין בונים את המשכן וא"כ היו ענני הכבוד צריכים להיראות בפעם הראשונה רק ביום ט"ו, מכל מקום כיון שמצד השלמת המלאכה ראויים היו לבניין ורק איסורא הוא דרביע עליהו (לילה ואיסור מלאכה ביו"ט) ובזה אין מעכב להשראת השכינה ולפיכך הייתה השראת השכינה מליל ט"ו ודו"ק היטב.

ג) בדין סוכה ישנה.

תנו במס' סוכה (דף ט' ע"א) "סוכה ישנה ב"ש פוסלין וב"ה מכשירין. ואיזוהי סוכה ישנה כל שעשאה קודם לחג ל' יום, אבל אם עשאה לשם החג אפילו מתחילת השנה כשירה".

הנה נראה בפשטות דפליגי בית שמאי ובית הלל אם בעינן שהסוכה תהיה לשם חג, דבית שמאי בעי סוכה לשם חג ובית הלל לא בעו, אלא דא"כ צריך ביאור מהו הלשון סוכה ישנה, והלא בית שמאי לאו מטעם ישנה פסלי לה, שהרי אם יתכוון לשם החג אפילו מתחילת השנה תהיה הסוכה כשירה, ולהיפך אם יעשה סוכה חדשה אך כל כוונתו תהיה לאהל בעלמא גם אז תיפסל, כיון שלא כיון בה לשם חג.

כמו כן צריך ביאור, מהו הלשון "אבל אם עשאה לשם חג" דהרי פשיטא דכיון שכל פסלותה אינו אלא מטעם שלא עשאה לשם חג ממילא אם יעשה את הסוכה לשם החג תהיה הסוכה כשירה ומה לי אם היא עתה או מתחילת השנה, דכל יסוד הכשירה ופסולה תליא אם נעשתה לשם חג או לאו.

וברש"י (ד"ה ב"ש פוסלין) כתב וז"ל "ידבעו סוכה לשמה וזו סתם נעשית ואילו תוך ל' יום לחג הוה כיון דשואלין בהלכות החג קודם לחג שלושים יום, סתם העושה לשם חג הוא עושה" עכ"ל. ובפשטות הדברים נראה שישנה אומדנא בדעת האדם, דכיון דאיתא הלכתא של שואלין ודורשין קודם לחג שלושים יום, אם כן מחשבתו ודעתו לעשות את הסוכה לשם חג, אמנם אי נימא הכי, לכאורה אם יש אדם בור ועם הארץ שאינו יודע כלל מהלכות החג שלושים יום קודם לא נוכל ליצור אומדנא כזו שדעתו הייתה לעשות את הסוכה לשם חג

ואם אינו הולך לאכול שם הוא מבטל מצוות עשה של סוכה, לכאורה הוא תמוה ונסתר מדברי הרמב"ם (פ"ו מהל' סוכה הל' ו) וז"ל "ואסור לאכול סעודה חוץ לסוכה". הרי שלדעת הרמב"ם איכא איסור עשה שלא לאכול מחוץ לסוכה, וכיון שכן הדרא קושיא לדוכתא, כיון שבסוכה איכא איסור בקום ועשה ואילו בקריאת שמע הוי הביטול בשב ואל תעשה איך ילפינן סוכה מקריאת שמע?

ואמר בזה מו"ר מרן הגרמ"ד הלוי שתי תירוצים: (א) על פי דברי מרן הגרמ"ד הלוי ז"ע שביאר שכל דבר (מצוה) שאמרה התורה לעשות, אם אינו עושהו עובר הוא באיסור (יעויין בחידושי מרן הגרמ"ד הלוי ז"ע פ"ד ממעשה הקרבנות הל' י"א) וזהו ביאור דברי הרמב"ם ז"ל שאסור לאכול מחוץ לסוכה, והכוונה היא שכיון שהטילה התורה על האדם בשבעת ימי הסוכה לאכול בתוך הסוכה, ממילא אסור לו לאכול מחוץ לסוכה, ברם עתה שנקלעה אליו מצוה אחרת שטרוד בה ואינו יכול לקיים את המצוה אם ישב בסוכה כעת, ממילא אין עליו חיוב לשבת בסוכה, וממילא אין עליו איסור לאכול מחוץ לסוכה, וכיון שאין עליו איסור, אין שוני בין סוכה לקריאת שמע, אף שהמצוה היא בקום ועשה.

ב) דרך נוספת ליישב את הקושיא, כידוע ישנה מחלוקת בראשונים ז"ל בדין העוסק במצוה שפטור מן המצוה אם הוא דווקא כשאינו יכול לקיים את שניהם או שנאמר אפילו ביכול לקיים את שניהם שאינו חייב לעסוק במצוה המסוימת (יעויין בזה בתוס' בב"ק דף נ"ו ע"ב ד"ה בההיא ועויין שם בהגהות הגר"א)

והנה לפי השיטות של הסוברים שאפילו אם יכול לקיים את שתיהן אפילו הכי אמרה התורה "ובלכתך" בלכת דידך שאתה עסוק בדבר הרשות ולא כשאתה עסוק בדבר מצוה, הנה על כורחך צ"ל דגדר הפטור הוא אפקעתא של המצוה שאינה שייכת באותו גברא שעסוק במצוה כל זמן שהוא עסוק במצוה מסוימת ונקלעה אליו מצוה נוספת תוך כדי.

ונראה דלפי אותן שיטות מיושבת היטב הקושיא, דכיון שגדר "העוסק במצוה" יוצר אפקעתא למצוה האחרת, אי"כ מה לי אם המצוה האחרת היא בשב ואל תעשה או בקום ועשה, מכל מקום הרי יש לו פטור גמור מן המצוה ההיא, וכיון שכן שפיר ילפינן סוכה מקריאת שמע, דאין הבדל בין אם המצוה היא בשב ואל תעשה, ובין אם היא בקום ועשה, ודו"ק היטב בדבר.

ה) בעניין אם יש מצוה לאכול כזית פת בכל שבעת ימי החג.

במשנה ברורה (סימן תרל"ט ס"ק כ"ד) הביא ספק לגבי מצוות אכילה בסוכה בשאר ימי הסוכות וז"ל "נסתפקתי לפי מה שידוע דעת הגר"א דמצוה לאכול מצה כל שבעת ימי פסח, כפשטיה דקרא "שבעת ימים תאכלו מצות" אלא דמצוות עשה הוא רק בערב, משא"כ אח"כ הוא רק מצוה בעלמא, אפשר דהוא הדין הכא, מצוה לכתחילה לאכול פת כל שבעת ימים ולברך לישב בסוכה".

ובאופן אחר נראה ליישב מהי "סוכה ישנה" דבדין לשם חג לא סגי מה שמחשב לעשות מצוות סוכה לחוד, אלא בעינן שיחשוב להדיא שעושה הוא סוכה לשם מצוה, דהיא סוכה של אותה שנה, אבל סוכה ישנה היא סוכה שנעשתה לשם סוכה ונותרה משנה שעברה ונפסלת מטעם שנעשתה לשם סוכה של שנה שעברה ואין מציאות לחשב לעשות סוכה לכל השנים (בלי שישתמש בה באמצע השנה לשימוש של חול, דבסוכה תלי עשייה לשם מצוות אותה שנה וברגע שעברה השנה פקעה המחשבה הזו מהסוכה ונעשית כסוכה ישנה ויצטרך לסתור ולעשות בה מעשה מחודש שיכשיר את הסוכה לשנה הבאה ברגע שיגיע הזמן שראוי שתחול מחשבה זו לשם שנה זו ודו"ק היטב (אף שזה מהלך מחודש מאד)

ד) למה נאמר הדין של שלוחי מצוה פטורים מן המצוה דווקא לעניין סוכה?

תנן בסוכה (דף כ"ה ע"ב) "שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה, חולים ומשמשיהם פטורים מן הסוכה". דין זה נלמד מהברייתא שמביאה הגמ' על זה, מה"מ? דת"ר "בשבתך בביתך" פרט לעוסק במצוה, ובלכתך בדרך פרט לחתן".

ויש להבין כיון שמקור הלימוד נוגע למצוות קריאת שמע למה נקטה הגמ' את הדין לעניין פטור ממצוות סוכה ולא כתבה זאת לעניין פטור מקריאת שמע שהוא מקור הלימוד? ובפניי [במקום] כבר עמד על כך ותירץ דהחידוש שנאמר בגמ' דלא רק לעניין קריאת שמע אומרים כן אלא אפילו לעניין פטור ממצוות הסוכה, אף שבכך הוא אוכל מחוץ לסוכה ויש בזה איסור עשה ואלמלי כתבה זאת הייתי אומר שזה נוגע למצב של פטור ממצוה בשב ואל תעשה דומיא דקריאת שמע, קמ"ל דאפילו ממצוות סוכה הוא נפטור, וא"כ לרבותא נכתבה הברייתא לענין מצוות סוכה.

ובחידושי הגרעק"א [בסוגיא] הביא תמיהת אחד על לימוד הברייתא הנ"ל לעניין סוכה, דהיאך למדים לעניין פטור ממצוות סוכה שהיא בקום ועשה ממצוות קריאת שמע, והרי מצוות קריאת שמע הוי בשב ואל תעשה והיאך נלמד אף לעניין סוכה שהיא בקום ועשה? ברם הרעק"א דחה את דבריו בזה"ל "במחכ"ת שגג בזה, דאין עלה שם אכילה איסור כלל שלא לאכול חוץ לסוכה (כלומר אין כאן דין בחפצא שאסור לו להיאכל מחוץ לסוכה) אלא דמוטל עליו לקיים מצוות עשה שיהיה אכילתו בסוכה ואם אינו הולך לסוכה לאכול אכילתו שם אינו "בקום ועשה" ושפיר ילפינן סוכה מקריאת שמע" עכ"ל.

אלא שבזה השיב הרעק"א את קושית הפני"י למקומה, דכיון דמבחינת המצוות הן שווים, ששניהם הן בגדר שב ועל תעשה, אי"כ מה העניין להשמיע את הפטור דווקא במצוות סוכה ולא בקריאת שמע שהיא מקור הלימוד. ברם מה שנקט רעק"א בפשיטות שאין כל איסור לאכול מחוץ לסוכה ורק איכא חיוב שתהיה אכילתו בסוכה

ההדר, אם אין מייקרים אותו יותר משליש מלגיו בדמי חבירו. ובמשני'ב ביאר ששתי שיטות אלו הן פלוגתא של רש"י ותוס' בב"ק (דף ט' ע"ב) אך לפרש את דברי רב זירא "הידור מצוה עד שליש במצוה" והדעה האשונה שהובאה במחבר היא שיטת התוס', ואילו הדעה השניה היא שיטת רש"י ועו"ש.

ונראה דלשיטה הראשונה [היא שיטת תוס'] צריך להדר באתרוג גדול בשיעור ומטעם שאם שיעורו הוא מצומצם יכול מאד להיות שיצטמצם עוד בשיעורו, ולפיכך יש להדר לקנות אתרוג גדול ממנו כדי שיקיים את המצוה בלי כל חשש, ונראה מדברי ה"ביאור הלכה" שלפי שיטת תוס' כל ההלכה הזו נאמרת כשיש לנו חשש בעצם קיום המצוה, אבל משום הידור מצוה גרידא אין עניין להוציא ממון כלל.

ברם הדבר תמוה מאד, דהרי גמ' ערוכה לפנינו (שבת דף קל"ג) "תניא "זה אלי ואנוהו" התנאה לפניו במצוות, עשה לפנינו סוכה נאה לולב נאה וכו'". הרי לנו חיוב גמור להדר במצוות שיהיו נאות מאד, וא"כ אם יש לו אתרוג שאינו נאה למה שלא יהיה לו חיוב לקנות אתרוג שנאה ממנו?

איברא שאף בשיטת רש"י יש לעיין, שכן כתב (בד"ה בהידור) שאם מוצא הוא ב' ספרי תורה לקנות, ואחד הדור מחבירו, יוסיף שליש הדמים ולקח את ההידור, דתניא "זה אלי ואנוהו, התנאה לפניו במצוות, עשה לך ספר תורה נאה לולב נאה".

ברם יש להבין, דהרי מדובר בשני ספרי תורה נאים אלא שהאחד הדור ונאה יותר מחבירו, ויש לעיין שמהברייתא ההיא אין ראייה רק שצריכים לקנות ספר תורה נאה, כלומר שלא יקנה ספר שאינו נאה כלל, אבל אם יש לו ספר תורה נאה בזה לא מדברת הברייתא שיצטרך להוסיף עד שליש כלפי הראשון, שהרי גם הראשון הגון הוא מאד? ושמה כוונת הברייתא רק היכא שיש לו ספר תורה ראוי אך שאינו נאה, שבו מצוה לקנות ספר שיותר נאה ואז החובה להוסיף עד שליש בדמיו.

ונראה לתרץ את שתי הקושיות הנ"ל בחדא מחתא, דלכאורה קשה על שניהם, למה לא פירשו בפשטות את דברי ר"ז שאם יש לו מצוה כשירה אך לא נאה, ויש מצוה יותר מהודרת ממנה, שיש להוסיף עד שליש בדמים מהמצוה שאינה מהודרת?

ונראה שפשוט היה לשניהם שדברי הברייתא שלומדת שחיוב להשיג מצוה מהודרת אינו מוגבל בשליש מדמי המצוה, אלא אדרבה לזה יש להוציא עד חומש מנכסיו כבשאר המצוות, וא"כ יש לתמוה מה כוונת דברי ר"ז שיש להדר עד שליש במצוה?

ונראה ודאי שפשטות דברי ר"ז עד שליש, היא תקנה נוספת שתיקנו חז"ל, שיש להוסיף עוד דרגה בהידור, ורש"י למד שכדי להשיג את ההידור הנוסף יש לשלם עד כדי שליש במצוה, ברם תוס' מיאנו בפשט הזה והם למדו שמדובר בהידור הלכתי, ומיירי שהאתרוג שיש לו

ברם הדברים צריכים ביאור, דהלא כל החידוש של הגר"א שייך רק במצה, דהתם המצוות עשה דאורייתא היא רק בליל ט"ו, ומכל מקום חידוש הגר"א ז"ל, דאע"ג דבשאר ימים הוא רשות ולא חובה, אף ע"פ כן יש קיום מצוה, משום דכתיב "שבעת ימים תאכלו מצות" אבל גבי סוכה הלא פשוט הוא שיש מצוה בכל שבעת הימים, שהרי כתיב בסוכות תשבו שבעת ימים ומאי ס"ד דיהיה החיוב רק בליל ט"ו בלבד (אף דאיכא גז"ש "ט"ו ט"ו"י" לא נראה דאתי לאפקועי דלא תהיה מצוה כלל, רק שלא יהיה חובה כליל ט"ו, אבל פשוט שיש קיום מצוה בכל שבעת הימים כפשטיה דפסוק).

וכן מבואר בדברי הרמב"ם במניין המצוות (בריש הלכות חמץ ומצה) שכתב שם וז"ל "מצוות עשה מן התורה לאכול מצה בליל חמישה עשר שנאמר בערב תאכלו מצות", וכן כתב הרמב"ם בספר המצוות (מ"ע קנ"ח) "הוא שציוונו לאכול מצה בליל חמישה עשר וכו'". הרי כותב הוא בביאור שהמצוה היא רק בליל חמישה עשר ותו לא, והחידוש של הגר"א דגם בשאר הימים יש קיום מצוה של אכילת מצה כשאוכל כזית מצה בכל אחד מימי החג.

אבל בסוכה הלא עיקר מצוות העשה מן התורה הוא בכל שבעת הימים, כמבואר ברמב"ם בספר המצוות (מצווה קס"ח) "הוא שציוונו לישב בסוכה שבעת ימים בימי החג, והוא אמרו יתברך, בסוכות תשבו שבעת ימים", וכן כתב במניין המצוות (בריש הלכות סוכה) "לישב בסוכה כל שבעת ימי החג". עוד שם (פ"ו הל' ה') "כיצד היא מצוות הישיבה בסוכה, שיהיה אוכל ושותה ודר בסוכה כל שבעת הימים, בין ביום ובין בלילה וכו', וכל שבעת הימים עושה אדם את ביתו עראי ואת סוכתו קבע, שנאמר בסוכות תשבו שבעת ימים וכו'". א"כ פשיטא דכשאוכל הוא בסוכה בכל שבעת הימים הוא מקיים מצוות עשה דאורייתא.

עוד צ"ב בדברי המשנ"ב [שם] "מצווה לכתחילה לאכול פת כל שבעת ימים ולברך לישב בסוכה", למה הזכיר כאן את הברכה של "לישב בסוכה" מה זה נוגע כאן? הלא גם אם לא הייתה מצוה כלל היה עליו לברך לישב בסוכה, מצד עצם הישיבה בסוכה, אלא שתוקנה הברכה בעת שקובע את סעודתו על הפת, וא"כ גם אם לא היה שם קיום דין של אכילת מצוה בכל כזית שאוכל בשאר ימי החג יתחייב לברך עליו ברכה זו (ואין זה דומה כלל לברכת על אכילת מצוה שתוקנה רק על אכילת מצוה ובלא זה הוי ברכה לבטלה) וצ"ב בכל זה.

(ה) **ביאורים בחיוב הידור מצוה באתרוג וכו' (מאת הרב הגאון החסיד רבי מנחם מנדל גייגר שליט"א - מחשובי הת"ח של אשדוד)**

איתא בשו"ע (סימן תרנ"ו ס"א) "אם קנה אתרוג שראוי לצאת בו בצמזום, כגון שהוא כביצה מצומצמת ואח"כ מצא גדול ממנו, מצוה להוסיף עד שליש מלגיו בדמי הראשון, כדי להחליפו ביותר נאה, ויש מי שאומר, שאם מוצא ב' אתרוגים לקנות והאחד הדר מחבירו, יקח את

בכה"ג הוי פסול, אבל אם היה לו לכתחילה שיעור כביצה ונתמעט לאח"ז, עדיין כשר הוא אף לכתחילה.

ברם באמת נראה לאחר העיון, שגם אליבא דשיטת התוס' בפחות מכביצה יש חיסרון של "ואנוהו" ולפיכך מדין "ואנוהו" יש לכתחילה לקנות שיעור כביצה ויותר, אולם בזה נחלקו המחבר והתוס', דשיטת המחבר שדין ואנוהו הוא דין בחפצא, כלומר יש דין שתתקיים המצוה בפועל באופן המהודר, ולכן אף אם קנה אתרוג בשיעור כביצה שהוא למעשה נחשב אתרוג נאה מכל מקום כיון שהדרך הוא שהאתרוג מתמעט במשך הזמן בשל הלחות שמתמעטת ממנו לאחר התלישה ובקל יכול האתרוג הזה להתמעט מהשיעור ואף לא יבחין בכך א"כ יש לחוש שלא יהיה לו אתרוג מהודר ולא יתקיים אצלו דין ואנוהו.

ברם בשיטת התוס' נראה לומר שכל דין "ואנוהו" הוא בעיקר על הגברא ולא על החפצא, דיש לו לעשות מעשה שיחשיב את המצוה וזה מתקיים על ידי שיקנה מינים מהודרים טפי, הלכך אף אם אחרי כן נעשה מצב שבשעת המצוה בפועל כבר לא יהיה מהודר, מכל מקום כיון שבשעת הקניה היה מהודר, אף אם לבסוף יתמעט ולא יבחין שיש לו שיעור קטן יותר בכה"ג לא יהיה חיסרון של "ואנוהו" כיון שהוא מצידו החשיב את המצוה ועשה בזה השתדלות, הלכך אין לו צורך לעשות עוד השתדלות לקנות אתרוג יותר גדול מכביצה, לפיכך פירשו התוס' שהשיעור היה מצומצם מאד בגודל אגוז, דבזה הוא לא קיים את מצות ואנוהו מצד ההשתדלות שלו ועל כן יש לחוש שמא יתמעט משיעורו, ובכה"ג כבר יפסל ממש, לפיכך שפיר יש לו להשתדל לקנות אתרוג גדול יותר כדי שיהיה בידי מצוה ודו"ק היטב.

לפרשת "זאת הברכה" - הדרן עליך - בעזה"י

ו) קיום מילה במקום שיש בו חשש סכנת חיים.

איתא בפרשה (פרי' ל"ג פס' טו') **"האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר ואת בנו לא ידע כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו"** ובפרש"י: ברית מילה שאותם שנולדו במדבר, שישראל לא מלו את בניהם, והם היו מולין ומלו את בניהם".

והנה בגמ' ביבמות (דף ע"ב ע"א) מבואר הטעם שלא מלו דור דעה במדבר, לפי שלא נשבה להם רוח צפונית והוי סכנת נפשות למול במדבר בלי רוח צפונית, ברם לפי זה יש להבין, מפני מה שבט לוי מלו את בניהם ולא חשו לסכנת נפשות?

וב"ספורנו" איתא, ואת בניו לא ידע, כי שמרו אמרתך, וז"ל "לא הקפיד על חיי בניו במדבר, כדי לשמור אמרתך והיא מצוות מילת הבנים, אף על פי שהיו מתים רבים מהם, כמאמרם ז"ל מפני שלא נשבה להם רוח צפונית". והדבר תמוה ביותר, איך הכניסו עצמם לסכנת פיקוח נפש בשל מילה, ואף שמסרו את נפשם לקיים את מצוות משה רבינו ויצאו ללחום בכל עוברי עבירה אף שיכולים

יפה ומהודר ביותר אלא שקטן הוא בגודלו ועל זה נאמר לקנות אתרוג מהודר יותר שיעמוד גם בשיעור גדול יותר. ברם אם היה האתרוג המצומצם רק כשר לברכה ולא מהודר כלל בכה"ג צריכים להוסיף ממון אף יותר משליש במצוה, ורש"י שהביא את הברייתא רק רצה להביא מקור, מהיכן למדנו שיש להשקיע בהידור, אבל ודאי לא זהו המקור לשליש במצוה.

ובמה שהובא לעיל בהסבר השיטה הראשונה כי חוששים שמא יתמעט שיעורו של האתרוג, הנה בפשטות החשש שמא יתמעט משיעור כביצה ויפסל לגמרי והוא לא יבחין בכך כי הצמצום הוא קטן ואינו ניכר לעין. ברם אם כן יקשה, דמצינו פלוגתא בפוסקים גבי אתרוג שהיה כשיעור כביצה ונתמעט משיעורו אם הוא פסול בדיעבד, דהנה יעויין במג"א (סימן תרמ"ט סק"ז) שהביא בשם "תרומת הדשן" שהאתרוג פסול וכן כתב הביאור הלכה [בסימן תרמ"ח סק' כ"ב] משום הביכורי יעקב והחיי אדם. וקשה למה לא הוכיחו משיטת התוס' שפירשו העניין באתרוג שמצומצם כדי ביצה וחיישין שיתמעט מכשיעורו ויפסל, דאם אף בכה"ג יהיה כשר למה חששו שיתמעט ומה בכך שיתמעט והלא אף בכה"ג עדיין יהיה כשר?

ועוד יותר יש לתמוה על שיטות ה"אבני נזר" (או"ח סימן תפ"ב) והחזו"א (או"ח סימן קמ"ח אות ב') שחלקו על אותם פוסקים ומכשירים את האתרוג אף לכתחילה, למה לא העירו משיטת התוס' שנראה בבירור שסוברים שהאתרוג פסול. וצ"ע בדבר.

ועל כן נראה לומר שהמג"א והביאור הלכה סברו שאין הכי נמי פסול הדר ליכא, אם הוא יותר מאגוז, ברם דין "ואנוהו" לא יתקיים אם יהיה פחות מכביצה ועל כן יש לו מדין "ואנוהו" לקנות אתרוג שהוא יותר מכביצה, דפחות מכביצה איננו נאה כל כך, כיון שהוא פחות מרוב האתרוגים שבשוק ששיעורם למעלה מכביצה (עין שו"ע הרב סימן תרמ"ח) לפיכך חששו שמא יתמעט האתרוג מכביצה ולא יקיים את דין "ואנוהו" והגם שהוא רק דין לכתחילה חששו לזה, לפיכך לא רצו להביא ראיה משיטת המחבר בדעה הראשונה שייסבור שבאמת הוא פסול לגמרי, שכן אפשר לדחות כפי שפירשנו. ומכל מקום עדיין יש להעיר בדברי ה"אבני נזר" והחזו"א שלא העירו מכל מקום מדברי המחבר וידחו הראיה הנ"ל כפי שנתפרש וצ"ע.

ולפי זה יש לתרץ מה שהקשו הפוסקים על מה שכתבו התוס' והרא"ש בביאור דברי ר"ז, דהוא באופן שיש לו שיעור כאגוז שאז יש להוסיף דמים לקנות אתרוג שהוא יותר מכאגוז, ודלא כמחבר שכתב שמיירי בשיש לו שיעור כביצה, שצריך להוסיף עליו יותר מהשיעור הנ"ל, וקשה הלא הלכה כר"י בפרי"ג דסוכה דהשיעור הוא כביצה? ויעויין בב"י מה שתירץ על זה. ובפשטות יש לומר בביאור דברי התוס', שלמדו כדברי ה"אבני נזר" והחזו"א שרק אם לא היה לו לכתחילה שיעור כביצה

שיבלע בו דמו" וכתב רש"י: המתני לו, דאין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש חוץ מעבודת כוכבים גילוי עריות ושפי"ד". ותמה מן בזה, דלכאורה אינו מובן, דאף אם נאמר דהלכה היא דחייבים למסור את הנפש על כל העבירות שאין לעבור בקום ועשה, מכל מקום היכא דאיכא ספק פיקוח נפש אם ימול יהיה אסור למול, כיון דהוי כאן ספק רציחה והיאך נאמר לקיים מצות מילה לעבור בזה על ספק רציחה בידיים?

ברם יש לבאר על פי הנאמר בגמ' בגיטין דכל מילה הוי ספק פיקוח נפש וכפי המבואר בדברי הרמב"ם הנ"ל דאם לא שייך להמתין ולקיים את המילה לאחר זמן לא הייתה מילה נדחית במקום בו איכא חשש סכנה. והיינו לפי שזו היא המצוה במילה למול גם היכא דאיכא חשש פיקוח נפש ועל זה נאמר "כי עליך הורגנו כל היום" ולפי"ז שפיר יובן, לפי מה שמבואר ברש"י הטעם (להמתין מלמול בגוונא שלא נבלע דמו) משום פיקוח נפש ולא כתב פשוט איך נתיר למול ונהרוג אותו בידיים? ברם כוונת רש"י לומר דכיון דנאמר וחי בהם ולא שימות בהם, דכל התורה נדחית מפני פיקוח נפש אפילו בספק, לפיכך אין למולו, אבל אלמלי כן היו צריכים למולו אפילו אם נכנסים בזה לספק רציחה (ושם הרחיב יותר בעניין)

ובביאור העניין אמרו בשם מן הגר"י אברמסקי זצוק"ל בעל "חזון יחזקאל" דכפי שביציאה למלחמה אין דחייה משום חשש פיקוח נפש, שהרי כל יציאה למלחמה יש בה פיקוח נפש שהרי אין לך מלחמה שאין בה הרוגים רבים ואפילו הכי אין נמנעים, כי כך היא מצוותה, גם במילה הדין כן, כיון שאמרה תורה למול ויש במילה מקרים מסוימים שמתים מחמת המילה, ואם הייתה התורה חוששת לזה היאך אמרה התורה בפשיטות "וביום השמיני ימול בשר ערלתו" הוי צריכים להמתין מספר חודשים עד שיגדל התינוק והוי בו כוח לעמוד בסכנת של מילה? אי"כ שיעור המצוה היא, לעשות את המצוה אפילו כשיש בו חשש מסוים של סכנה, וא"כ חידוש הוא שצריכים לחוש לסכנה במילה, ואדרבה זהו גוף החידוש שמונעים על כל חשש סכנה.

לפי זה יש לנו הבנה מסוימת למה בני לוי לא חשו לסכנה שיש במילה במדבר בשעה שאין נושבת בו רוח צפונית, שהרי מצוות מילה קיומה הוא אף במקום שיש בו חשש סכנה, אמנם בני ישראל דלא מלו סברו דיש בזה חשש גבוה מאד ולא בכה"ג נאמרה המצוה, ולמעשה צ"ל כי כדן עשו בני ישראל, ומכל מקום אין מקום טענה על בני לוי שלא חשו לזה, כי בהיות שבקרבים בערה אהבת ה' ברוב תעצומות, כפי שמצינו שבכל עניין של קדושה הייתה להם מסירות נפש גדולה מאד, על כן מודד העניין עד כמה צריכים למסור נפש על מצוות, שונה היה בין בני לוי לשאר השבטים.

ברם עדיין הדברים אינם מחוורים דיים, דהא הרמב"ם כתב להדיא דצריכים להמתין כדי לקיים את מצוות

היו להיהרג, התם שאני, כי היו על פי ציווי ובמלחמה בלאו הכי אין כאלו חשבוניות בפרט לא במלחמת מצוה, אבל איסור גמור למול בסכנת נפשות, ואם יש לאדם בן שעלול למות כאחיו מחמת מילה אין למולו, ומי שמלו הרי הוא רוצח ממש רח"ל.

וברמב"ם (פ"א מה' מילה הל' י"ז) "ואין מלין אלא ילד שאין בו שם חולי שסכנת נפשות דוחה את הכל ואפשר למול לאחר זמן ואי אפשר להחזיר נפש אחד מישראל לעולם" וצ"ב למה האריך הרמב"ם כל כך, דאף אם אי אפשר היה למול לאחר זמן ומצוה זו זמנה קצוב רק ביום השמיני למילה ולאחר מיכן אין מילה, מכל מקום לא מצינו שום מצוה שדוחה פיקוח נפש, ולכאורה זו תמיה עצומה.

ובגמ' בגיטין (דף נ"ז ע"ב) איתא "כי עליך הורגנו כל היום" רבי יהושע בן לוי אמר זו מילה שניתנה בשמיני. ובפרש"י זו מילה, הורגנו כל היום דזימנן דמיית, כלומר מילה הוי ספק פיקוח נפש" משמע דבכל מילה מונח סוג מסוים של סיכון, ואפילו הכי אמרה תורה לעשות ברית מילה, כלומר בודאי סכנה פשוט דלא ימול, אבל מותר להכניס עצמו לספק סכנה. ולהכי הורה באבני נזר (יור"ד סי' שכי"ג אות ב') במקרה של מילה של אחד שמתו אחיו מחמת מילה והיה כעת ילד שנראה גדול מאחיו שהיו קטנים ונראה חזק יותר מהם שבכה"ג מצוה למולו ולא נאמר שנמתין יותר עליו, דאיזה שיעור ניתן לו, דאין לדבר שיעור, ומאידך לדחות לגמרי אי אפשר, בשל חשש גרידא. וכתב שזה הפשט ברמב"ם דמפני שאפשר למולו אחר כן לפיכך אין למול רק ילד שאין בו שום חולי, משמע דאם אי אפשר היה למולו לאחר זמן היו מלים גם אחד שיש בו חשש חולי שיש בו סכנה, וצ"ל לעיין ברח"ט (יור"ד סימן רמ"ה)

בדברי החת"ס שם נראה בביאור דברי הרמב"ם (דאם אי אפשר להחזיר נפש מישראל אין עושין המצוה, אבל אם יחיה ימולו אותו אף שיש חשש סכנה לחייו, דהוא כעין הגמ' בסוף מס' יומא לעניין פיקוח נפש בשבת, דאמרינן התם "חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה" ברם אם אין מובטח לנו שישמור שבתות הרבה אין לנו לחלל שבת בשבילו, שהרי לא ישמור שבתות נוספות, ועל אותו משקל נאמר כאן, אם נדחה את המילה יחיה אחרי כן יש לנו לדחות את המילה לזמן כדי שיהיה מהול לכל ימי חייו, ברם אם אין לנו בהירות בעניין, דאפשר שימות בעוד זמן קצר ואפשר שלא יהיה מהול כלל, יש לנו לומר ימולו אותו כדי שלכל הפחות יהיה מהול עתה טרם ימות ודו"ק היטב.

ומטו משמו של מן פוסק הדור רשכבה"ג הגר"י אלשיב זי"ע (בספר "נר לאחד" פר' שמות) לבאר את הגמ' בחולין (דף מ"ז ע"ב) "יתניא רבי נתן אומר, פעם אחת הלכתי לכרכי הים, באתה אשה אחת לפני שמלה את בנה ראשון ומת, שני ומת, שלישי הביאתו לפני, ראיתי שהוא אדום, אמרתי לה בתי המתני לי עד

שסיים תפילתו אמר לו ריקא והלא כתוב בתורתכם ונשמרתם מאד לנפשותיכם' כשנתתי לך שלום למה לא החזרת לי שלום, אם הייתי חותך ראשך בסייף מי היה תובע את דמך מידי? אמר לו המתן לי עד שאפייסך בדברים, אמר לו אילו היית עומד לפני מלך בשר ודם ובא חברך ונתן לך שלום היית מחזיר לו? אמר לו, לאו. ואם היית מחזיר לו, מה היו עושים לך? אמר לו, היו חותכים את ראשי בסייף, אמר לו, והלא דברים ק"ו, ומה אתה שהיית עומד לפני מלך בשר ודם שהיום כאן ומחר בקבר, כך. אני שהייתי עומד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא חי וקיים לעד ולעולמי עולמים, על אחת כמה וכמה! מיד נתפייס אותו שר ונפטרו אותו חסיד לביתו לשלום".

והנה כבר עמדו האחרונים ז"ל אך הותר לו לאותו חסיד למסור את נפשו על הפסק בתפילה לסכנת פיקוח נפש מוחלטת? (ויעויין במג"א ריש סימן קי"ד ובצל"ח) ומרן הגריש"א זצוק"ל רצה ליישב את הקושיא דמיירי שידע אותו חסיד שיוכל לפייס את אותו שר ולפיכך לא היה בסכנת נפש (ויעויין בטור יור"ד סי' קנ"ז דחסיד רשאי להחמיר על עצמו להיהרג אף על שאר עבירות דלא כשיטת הרמב"ם (פ"ה מיסודי התורה שפסק שאסור לו להחמיר ויעויין עוד בחת"ס ביור"ד סי' רמ"ה).

ברם לפי דברי מרן החזו"א [שהבאנו לעיל] דכאשר יש לאדם ביטחון גמור בקב"ה בכה"ג אף במקום שיש חשש סכנת נפשות יכול היה אותו חסיד לעמוד על כך שהקב"ה לא יביאנו לידי שפיכות דמים בשל כך, בכה"ג לא עשה אותו חסיד חטא כלל, כי אדם כזה שורת הדין כך אצלו שיכול לקיים מצוה שאצל אחרים הוא חשש סכנה, ברם אצלו באמת אין זה כלל חשש סכנה, ודו"ק היטב בזה.

(מהרה"ג החו"ב בעל ויברך דוד שליט"א)

ז) פליאה בגדר דין השתחואה בבית המקדש

הנה בתפילת מוסף אנו אומרים "ושם נעלה ונראה ונשתחוה לפניך בשלש פעמי רגלינו ככתוב בתורתך שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך" וכו', ויש לדקדק למה כתוב דוקא "ונשתחוה" ולא "ונקריב לפניך עולת ראייה", ומשמע לכאורה שעיקר העליה לרגל היא כדי "להשתחוות" שם. וכן נראה מהרבה מקראות שעיקר העליה לביהמ"ק היא כדי להשתחוות שם, כמו שכתוב בספר שמואל (א א, ג) "וְעָלָה הָאִישׁ הַהוּא מֵעִירוֹ מִיָּמִים יְמִימָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת וְלִזְבֹּחַ לַה' צִבְאוֹת בְּשִׁלָּה", ובישעיה (כז, יג) "וּבָאוּ הָאֲבָדִים בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר וְהִנְדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהִשְׁתַּחֲוּ לַה' בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלַם", וכן (שם 10, כג) "וְהָיָה מִדֵּי חֹדֶשׁ בְּחֹדְשׁוֹ וּמִדֵּי שָׁבַת בְּשַׁבְּתוֹ יָבֹא כָל בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לִפְנֵי", וברמיה (ז, ב) "עֲמַד בְּשַׁעַר

המילה בלא סכנה, וא"כ מן הראוי היה שבני לוי לא יעשו מצוה שאינה כתקנה, התינוח באופן שאין יודעים את הזמן כפי שנתבאר באבני נזר, ברם גבי מילה דמדבר הרי היה הזמן ידוע מתי יפקע האונס, כאשר יגיעו לארץ ישראל, למה א"כ לא המתינו כל הארבעים שנה שהיו במדבר? ואולי זמן רב כה כל כך לא נחשב כהמתנה ראויה, ולפיכך החמירו בני לוי על עצמם.

ויעויין ב"כלי חמדה" (ריש פ"י נצבים אות ב') שסבר שארבעים שנים לא חשיב כזמן נודע וקבוע ולפיכך הכניסו את עצמם לחשש סכנה (וצריך לומר שלא היו ודאי סכנה דאם לאו הכי יש כאן גדר מאבד עצמו לדעת על קיום מצוה).

ובדרך נוספת ליישב איך הותר לבני לוי למול במדבר אף שהיה בזה סכנת נפשות הביא ב"גינת אגוז" ליישב, על פי מה שמובא (בקונטרס "כיצד אטפל בילדי בשבת" ובחג מאת הגרי"מ שלזינגר זצ"ל) בשם מרן החזו"א זי"ע, לגבי תינוק חולה בעניין חשש סכנה, מתי דנים זאת כספק סכנה? וכתב מרן החזו"א זי"ע וז"ל "ואי אפשר לקבוע בעניינים אלו, לא גיל ולא שיעור דברים קבועים, אלא הלב יודע לפי אומץ הרגשתו על בריאות בנו ואומץ חרדת קודש על שמירת שבת, פעמים משתנה הדין לפי חוזק בטחונו בה' יתברך".

נראה מדברי החזו"א זי"ע שיש כמה דברים שנוגעים לעניין הכרעת הדין ומשתנים מאחד לשני, קודם יש את הרגשת הלב, שהאבא יכול לדעת ולשער את מצב הסכנה של הבן ואם לאבא נראה שלבן לא יאוונה רע יכול הוא להביע דעתו בזה לחיוב, וכן להיפך לדחות המצוה, כמו כן צריכים לקחת בשיקול הדעת, עד כמה האבא הוא ירא שמים וחרד לשבת, שאינו מקל לעצמו בכדי, ואם אכן יודע הוא את חומר השבת יכול הוא לקחת את שיקול דעתו לגבי להקל בחילול שבת, וכן להיפך. ונתון נוסף שייך, לגודל בטחונו בהשי"ת שיעזרו לקיים את המצוה כתיקונה, שאם אכן בוטח הוא בקב"ה שיעזרו שיעשה את המצוה כראוי ולא תצא חלילה וחס תקלה מתחת ידו, יכול הוא להשים מבטחו בקב"ה כדי לקיים את המצוה אפילו שיש כאן איזה חשש של סכנה.

לפי זה אפשר לומר דלפיכך הותר לבני לוי למול את ילדיהם במדבר, כיון שהיה להם ביטחון גמור בקב"ה שיוכלו למול את בניהם ולא תבוא לידיהם מכשלה של רציחה ח"ו, ולהם אכן מותר היה לקחת את הסיכון לכך, אבל יתר השבטים לא היו במדרגה גבוהה כל כך להשים את מבטחם בקב"ה, לפיכך להם היה אסור למול בשל חשש סכנה (ויעויין ברמב"ם פ"א מהל' ע"ז דשבט לוי החזיק העיקר הגדול ששתל אברהם אבינו והוא עמד במצוות האבות ודו"ק היטב)

ועל פי דרך זה תובן מימרא לכאורה תמוהה מאד של הגמ' במס' ברכות (דף ל"ב ע"ב) "יתיר מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך בא שר אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום המתין לו עד שסיים תפילתו, לאחר

קרבן" היינו שמי שהביא קרבן חייב להשתחוות ומי שלא הביא קרבן רק רשות לו להשתחוות. אכן ברמב"ם לא כתב בשום מקום שהעולה לביהמ"ק חייב להשתחוות, וגם לא הביא את דין ההשתחואה על הקרבן, ורק בניסוך היין של קרבנות ציבור שאומרים עליהם שירה תנן בתמיד פ"ז מ"ג "שחה לנסך והניף הסגן בסודרין והקיש בן ארזא בצלצל ודברו הלויים בשיר הגיעו לפרק תקעו והשתחוו העם על כל פרק תקיעה ועל כל תקיעה השתחוויה", וכ"כ הרמב"ם בפ"ו מתמו"ס ה"ז: "הגיעו לפרק תקעו והשתחוו כל העם שבעזרה, על כל פרק תקיעה ועל כל תקיעה השתחוויה", ונראה דהרמב"ם פ"י דהתוספתא מיירי דוקא בקרבנות ציבור, וא"כ אכתי לא מצאנו שיחיד העולה לרגל חייב להשתחוות, דהרי אין חיוב לבא לעזרה דוקא בעת ניסוך היין.

ובמשנה תמיד פ"ז מ"א: "בזמן שכהן גדול נכנס להשתחוות שלשה או חזין בו אחד בימינו ואחד בשמאלו ואחד באבנים טובות" כו', משמע דהוא דבר ברור שיש זמן שהכהן גדול נכנס להשתחוות, וצ"ב היכן מצאנו שהכה"ג צריך להכנס להשתחוות, ובתוס' מנחות כ"ז ע"ב ד"ה להיכל הקשו איך מותר להכנס שלא לצורך עבודה, וכתבו: "ותירץ ר"ת דהשתחואה צורך עבודה היא", ובתוס' חגיגה כ"ו ע"ב כתבו: "שלא תגעו בשלחן. בכהנים עמי הארץ ההולכין להיכל להשתחוות קאמר, דאילו ישראל לא היו ראויין לילך אף בין אולם למזבח וכן פירש רש"י", ובפ"י הרא"ש תמיד ריש פ"ז כתב: "אחר הקטרה נכנס להיכל להשתחוות ואין זו ביאה ריקנית **דהשתחואה עבודה היא**".

וברמב"ם הל' ביאת מקדש פ"ב ה"ד כתב: "והנכנס לקדש חוץ לקדש הקדשים שלא לעבודה או להשתחוות בין הדיוט בין גדול לוקה", משמע שלצורך השתחואה מותר להכנס, הרי דהשתחואה היא צורך, וכתב הכס"מ שם שמקורו במשנה דתמיד הנ"ל שהכה"ג נכנס להשתחוות, והוסיף: "ומ"ש בפ"ט מסנהדרין כהן שנכנס להיכל שלא בשעת עבודה לוקה צ"ל דהשתחוויה בכלל עבודה היא", אך הביא שהסמ"ג כתב "ומה ששנינו בזמן שכ"ג נכנס להשתחוות בגמר עבודה מדבר", ורצה לפרש דזו גם כוונת הרמב"ם, אך התוס' יו"ט בתמיד שם כתב שמדברי הרע"ב שם משמע דכל השתחוויה שריא ולא הוי שלא לצורך, ושכן נראה מפשט דברי הרמב"ם הנ"ל, וכתב שבתוס' דמנחות הנ"ל משמע כדברי הסמ"ג, אך כתב שהעיקר נראה דכל השתחוויה שרי כדמוכח

בית ה' וקראת שם את הדבר הזה ואמרת שמעו דבר ה' כל יהודה הבאים בשערים האלה **להשתחוות לה**", וביחזקאל (מו, ג) "**והשתחוו עם הארץ פתח השער ההוא בשבתות ובחדשים לפני ה'**" וכן (שם ט) "**ובבוא עם הארץ לפני ה' במועדים הבא דרך שער צפון להשתחוות יצא דרך שער נגב**", ובתהילים (ה, ח) "**ואני ברב חסדך אבוא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך**", וכן (צט, ה) "**רוממו ה' אלהינו והשתחוו להדם רגליו**", וכן (שם ט) "**רוממו ה' אלהינו והשתחוו להר קדשו**", (קלב, ז) "**נבואה למשכנותיו נשתחוה להדם רגליו**".

וכן כשהלך אברהם להר המוריה לעקוד את יצחק, אמר לנערו "שב לך פה עם החמור ואני והנער נלכה עד פה ונשתחוה ונשובה אליכם".

הרי לנו שבהרבה מקראות נזכרה רק ההשתחואה והקרבנות לא נזכרו כלל, וגם אברהם כשהלך לעקוד את יצחק אף שהלך כדי לזבוח אמר רק "ונשתחוה", ואצל אלקנה אמנם כתוב גם "לזבוח", אך תחילה כתוב "להשתחוות" ואח"כ "לזבוח", משמע שההשתחואה היא העיקר.

ולכאורה הוא פלא גדול, שאם עיקר העליה היא ההשתחואה, למה לא מצאנו ע"ז שום ציווי בתורה ובדברי חז"ל, ורק בפרשת ביכורים כתוב בתורה בפירוש "והשתחווית לפני ה' אלקיך", אך בשאר הקרבנות לא מצאנו כן.

והנה איתא בתוספתא שקלים פ"ב ה"ז: "ושאר השתחואות שבמקדש שעל גבי קרבן חובה היו קבע היו", ופ"י המנחת ביכורים "השתחואה היה קבוע לעבודה שתמיד היו משתחוין כמבואר בסדר תמיד פ"ו", ונוסח הגר"א שם: "ועל גבי קרבן קבוע היו", דהיינו שכל ההשתחואות היו רק על קרבן קבוע ולא על נדבה.

ובאמת בתמיד פ"ו מבואר להדיא שהשתחוו גם לא בעת הקרבה, דתנן שם "נכנס ונטל את הטני והשתחוה ויצא", וכן "נטל את הכוז מעלה שניה והשתחוה ויצא", וכן עוד כמה פעמים, ומשמע שכל מי שיצא מהאולם היה משתחוה לפני כן, אך כוונת התוספתא לפי גירסת הגר"א היא שרק בקרבנות קבועין היה חובה להשתחוות.

הרי שמצאנו דין השתחואה על הקרבן, וא"כ ממילא כל העולה לרגל חייב להשתחוות כיון שחייב להביא שלמי חגיגה ושלמי שמחה, ואמנם מפשטות לשון התוספתא משמע דההשתחואה היא אחד מדיני הקרבן, אך להנ"ל צ"ל דהיא מצוה בפני עצמה להשתחוות לה' בביהמ"ק, כדמוכח מכל המקראות הנ"ל, ומש"כ בתוספתא "שעל גבי

ויכרע וישתחוה לפני ה', ולכן מצד ההלכה ההשתחויה היא רק מדיני הקרבן או מדיני כבוד המקדש, אך המטרה העקרית של העליה לרגל אינה משום ההלכות האלו, אלא כדי שיגיע למצב של הכנעה ואהבה ויראה וכיסופין עד שיכרע וישתחוה מאליו.

ואפשר לומר כן גם לגבי מה שמצאנו בהרבה מקומות בתנ"ך שבעת התפילה היו פורשים ידים למעלה, כמ"ש "כצאתי את העיר אפרוש כפי אל ה'", "וכפיו פרושות השמים" (מלכים א' ח, נד), "ובפרישכם כפיכם" (ישעיה א, טו), "ופרשת אליו כפיר" (איוב יא, יג), "בשמך אשא כפי" (תהילים סג, ה) ואמרינן בברכות ט"ז ע"ב זו תפילה, "קראתיך ה' בכל יום שטחתי אליך כפי" (שם פח, י) תכון תפילתי קטרת לפניך משאת כפי" (שם קמא, ב), ובאיכה (ב, יט) "שאי אליו כפיר", ועוד, אך בגמרא ובפוסקים לא מבואר בשום מקום שיש דין לפרוש כפים בתפילה, וברמב"ם הלכות תפילה כתב "שמונה דברים צריך המתפלל להזהר בהן ולעשותן ואם היה דחוק או נאנס או שעבר ולא עשה אותן אין מעכבין", ולא הזכיר פרישת ידים.

ואמנם בספר המספיק לעובדי ה' לר' אברהם בן הרמב"ם פרק כ"ה כתב: "ובכלל המצבים הנבחרים המחוייבים הרצויים שתהיינה שתי הידים פרושות בעת הבקשה בישיבה כברכת השכיבו ובדומה לה, בעת העמידה כאמצעיות של תפילה וכדומה, משום שכך ראינו את מנהגי הנביאים בעת תחינותיהם כפי שמבקש העני ממי שמעניק לו צדקה" וכו', ע"ש שהאריך, אך יחידאה הוא ובשאר הפוסקים לא הזכירו דבר זה, ויתכן שגם הוא לא נתכוין שיש בזה חיוב אלא רק מעלה בעלמא.

ובשו"ת באר שבע ס"י ע"ז כתב: "מעודי תמהתי למה אין אנו נוהגים להתפלל בזקיפת ידים למעלה כמו שנהגו אבותינו מעולם" ע"ש שהביא הרבה מקורות לזה, וגם הוכיח שלא רק אנשים רשומים וגדולים כמו נביאים ומלכים התפללו כך אלא כל ישראל, ובסוף דבריו כתב "ושמא י"ל מאחר שנמצאו נוהגים אומות העולם עכו"ם להתפלל כך בזקיפת ידים למעלה כידוע ומפורסם לכן אין אנו נוהגים עכשיו להתפלל כך", ודימה זאת למה שאמרו חז"ל על לא תקים לך מצבה, אמנם לענ"ד צ"ע, כי נראה שכבר בזמן התנ"ך נהגו הגוים לפרוש כפים לע"ז שלהם, כמ"ש בתהילים (מד כא) "אם שכחנו שם אלקינו ונפרוש כפינו לק-ל זר", משמע שעובדי ע"ז כך היו עושים, ועוד שא"כ איך היו משתחיים לה' הלא גם הגוים

בתוס' בחגיגה הנ"ל שאף כהנים שאין ראויין לעבודה באים להשתחוות.

ובאדרת אליהו פ' כי תבוא כתב רבינו הגר"א: "והשתחוית. זה כלל כל היוצא מביהמ"ק צריך השתחואה", מבואר מדבריו דמהכא ילפינן לכל היוצא מביהמ"ק דצריך להשתחוות.

ובחידושי הגרי"ז יומא כ"א ע"א כתב: "נראה דהאי דינא דבעינן להשתחוות ברגלים אין זה דין מיוחד ברגלים אלא כל שעה שנכנסים לעזרה צריכים השתחואה, ודבר זה מבואר מדברי הגר"א (באדרת אליהו פרשת כי תבוא) שכתב גבי הבאת ביכורים 'והשתחוית זה הכלל כל היוצא מביהמ"ק צריך השתחואה', הרי דגם זה דביכורים טעונון השתחואה אינו דין מיוחד לביכורים אלא משום דכל הנכנס לביהמ"ק צריך להשתחוות, וזהו ג"כ **ההשתחואה שנאמרה ברגלים שאומרים בתפילת מוסף 'ושם נעלה ונראה ונשתחוה לפניך בשלש פעמי רגלינו'**, דזה דין כללי דכל שבא לעזרה טעון השתחואה", עכ"ד.

אמנם מש"כ הגרי"ז ע"פ הגר"א דכל שעה **שנכנסים** צריכים השתחואה, לכאורה דבריו צ"ע, דלשון הגר"א משמע דהוא דין רק במי שיוצא מביהמ"ק, (והוא מדיני כבוד ביהמ"ק, שהיוצא מביהמ"ק צריך להשתחוות כאדם שנפטר מן המלך), אך לו יצויר שלא יצא לעולם א"צ השתחואה, דאם הגדר היה שכל הנכנס למקדש חייב להשתחוות, היה לו לומר "כל הבא אל המקדש חייב להשתחוות לפני צאתו", ועוד צ"ב, דאם כל הנכנס לעזרה חייב להשתחוות, לכאורה היה צריך להשתחוות תיכף אחר בואו אל ביהמ"ק ולא רק לפני צאתו, וצ"ע.

ועכ"פ לפי כל הפירושים עדיין צ"ב טובא, דמצד ההלכה לכאן ההשתחואה רק דין מדיני הקרבן או מדיני מי שנכנס לעזרה או יוצא ממנה, ולא חיוב מצד עצמו, אך מכל המקראות הנ"ל משמע שעיקר העליה לביהמ"ק היא כדי להשתחוות, וכן לשון הפסוק בשמואל "להשתחוות ולזבוח" לכאורה משמע שתחילה השתחואה ואח"כ זביחה.

ואולי י"ל דבאמת עיקר מטרת העליה היא להשתחוות לפני ה' בבית הגדול והקדוש, אך השתחויה זו צריכה להיות מתוך כניעה והתבטלות אמיתית, והתורה לא הטילה חיוב זה על כל אחד כי לא כולם בדרגה זו, ועוד שאם היתה "הלכה" להשתחוות, היו רבים עושים זאת רק כדי 'לקיים את ההלכה', ולא בהשתחואה זו חפץ ה', אלא רצון ה' הוא שכל העולה אל הר ה' יפול עליו פחד ה' והדר גאונו עד שמאליו יפול

השלימו הסדר ומתחילין בראשית, וכן נוהגין בשתי ישיבות", וכן הוא בספר העיטור הל" שופר, ולשון אגדה זו צ"ב, דבתחילתה משמע שכבר סיימו את התורה לפני עשרת ימי תשובה או לכל הפחות באמצע עשי"ת, אך בסופה משמע שביו"כ עדיין לא השלימו את התורה, ויש לאגדה זו מקור קדום יותר והוא בפי' ספר יצירה לר' יהודה הברצלוני עמ' 166, ושם כתב: "ובישיבה יש מנהג כי ביום הכפורים בעת מנחה אומרים מן בראשית עד יום אחד על פה ומביאים ראיה כי כל עשרת ימי תשובה השטן עומד להשטין את ישראל ואומר הרי התורה שנתת לישראל כבר גמרו אותה וכאשר הקב"ה שומע שהתחילו מבראשית מיד גוער בשטן ואומר לו הלא ראית כי מיד שגמרו התחילו מרוב אהבתם את תורתך מיד ידום השטן בעל כרחו".

ומבואר ממדרש זה שבזמן קדום היו גומרים לקרוא את התורה לפני יום כיפור, אך עדיין לא מבואר באיזה יום סיימו את התורה, ומסתבר שלא היה להם יום מיוחד לקריאת פרשת וזאת הברכה אלא קראו אותה בשבת כמו כל פרשיות התורה, ואם כן נראה שקראו וזאת הברכה בשבת שלפני סוכות, שבהרבה שנים היא גם השבת שלפני יום כיפור, אך יש שנים שהיא אחרי יום כיפור, (ואם חל יו"כ בשבת נראה שהיו קוראים וזאת הברכה בשבת שלפניה בג' תשרי), ולפ"ז נראה ליישב את הסתירה במדרש הנ"ל שמה שכתוב שסיימו התורה מיירי כשחלה שבת זו לפני יו"כ, ומה שכתוב שעדיין לא השלימו הסדר מיירי בשנים שחלה שבת זו אחרי יו"כ.

ובניצוצי זוהר על הזוהר פ' וירא דף ק"ד ע"ב כתב בזה דברים יקרים בקיצור נמרץ, ואכתוב את דבריו בתוספת ביאור: דהנה איתא בקדמונים ובזוהר שיש בתורה נ"ג פרשיות, וכתבו האחרונים דאף שאצלינו יש נ"ד פרשיות נצבים וילך נחשבים פרשה אחת, (וכ"כ המאירי בקרית ספר מאמר ה' ח"א ד"ה ומתוך שיש), ולכא' תמוה למה נחשבים לאחד הא ברוב השנים הם מחולקים לב' פרשיות, וביאר הניצוצי זוהר דהנה מבואר בשו"ע או"ח סי' תכ"ח ס"ד שכשחל ר"ה ביום ב"ג שיש שתי שבתות בין ר"ה לסוכות צריכים לחלק נצבים וילך כדי שיקראו וילך בין ר"ה ליום כפור והאזינו בין יו"כ לסוכות, וזה רק לדין שקוראים וזאת הברכה בשמחת תורה, אך בזמן הגמרא שהיו קוראים

השתחוו לע"ז, וגם איך צייתה התורה להקריב קרבנות, הלא גם הגוים מקריבים לע"ז. אמנם לפי מה שנתבאר אפשר דבאמת אין שום דין לפרוש ידים בתפילה, כיון שאין שום טעם בהרמת ידים בעלמא, וכל המעלה בזה היא רק אם יעשה כן מעצמו מרוב כמיהה והשתוקקות, ואכן כאשר כתב הרמב"ם לתלמידו בפרקי ההצלחה (שו"ת פאר הדור אחרי סי' קנ"ה) את צורת התפילה הראויה, הזכיר שם גם את פרישת הכפים, וז"ל: "והמתפלל יהיה פונה אל השם יתברך עומד על רגליו מתענג בלבו ובשפתיו ידיו פרושות וכלי דבורו הוגים מדברים ויתר חלקיו חרדים ונרעדים ולא יסור מהנעים קולות ערבים מתדבק מכין עצמו כורע משתחוה בוכה לפי שהוא לפני מלך גדול ונורא ויגיע אליו השקיעה והפלצות", ולכן הוא דבר שא"א לצוות עליו, כמו שאין שום הלכה לבכות בתפילה, אף שיש בזה מעלה גדולה.

ח) בענין סיום התורה בשמיני עצרת

יום שמיני עצרת נקרא גם כן "שמחת תורה" על שם שמסיימים בו את התורה, ושמחת התורה אצלינו היא כמעט כל עניינו של היום עד שנדמה בעיני רבים כאילו זהו כל עניינו של החג, אך ראוי לזכור ולהזכיר שמדאורייתא יום זה הוא רק שמיני עצרת, וע"פ הפשט אין לו כל ענין לסיום התורה, ובחול"ל שמיני עצרת ושמחת תורה הם שני ימים נפרדים, וסיום התורה ביום זה אינו לא מדאורייתא ולא מדרבנן אלא רק מנהג שהונהג בימי הגאונים, וכדלהלן:

דהנה בגמרא לא מצינו בשום מקום מתי מסיימים את קריאת התורה השנתית, והא דאיתא במגילה ל"א ע"א שביו"ט שני של שמע"צ קורין וזאת הברכה, אין זה משום סיום התורה אלא מענין היום כדפי' הר"ן שם "לפי שהוא סוף כל המועדות חותמין בברכת משה רבינו שבירך את ישראל", ובספר המנהיג ובאבודרהם פי' שהוא משום שאז בירך שלמה המלך את ישראל, וכע"ז במחזור ויטרי סי' שפ"ה, אך אין משם כל ראיה שאז סיימו את קריאת התורה.

אך הנה בשבה"ל סי' ש"א כתב: "מצינו באגדה עשרת ימי תשובה השטן מקטרג שהרי סיימו התורה ואינן שונים ולפיכך נהגו לקרות בראשית במנחה ביום הכיפורים ויהי ערב ויהי בקר יום אחד ואמר ליה הקב"ה הרי ישראל זריזין שהרי עדיין לא

את הברכות שבירך משה את השבטים עד "ואתה על במותימו תדרוך", (ואולי רק עד "מעונה אלקי קדם"), אך את המשך הפרשה שהוא מענין פטירת משה לא קראו, כי טעם קריאה זו היא משום הברכות שבירך שלמה את ישראל ביום זה, כנ"ל בשם המנהיג, אך סיפור פטירת משה אינו שייך לענין היום כלל.

ט) ביאור פשר המנהג להפטיר ב'ויחי אחרי מות משה'

ולפ"ז נראה בס"ד לבאר ענין סתום שנתחבטו בו חכמי הדורות, דהנה לפי מנהג כל ישראל הפטרת שמחת תורה היא בתחילת ספר יהושע ויהי אחרי מות משה וגו', ולכא' זהו נגד דינא דגמרא במגילה ל"א ע"א, דאמרינן התם: "יום טוב האחרון קורין כל הבכור מצות וחוקים ובכור ומפטירין ויהי ככלות שלמה, למחר קורין וזאת הברכה ומפטירין ויעמד שלמה", הרי שהפטרת שמחת תורה היא ויעמוד שלמה ולא ויהי אחרי מות משה, וכבר עמדו ע"ז התוס' שם (ד"ה למחר) וכתבו: "ויש מקומות שנהגו להפטיר בויהי אחרי מות משה ושיבוש הוא שהרי הש"ס אין אומר כן, וי"א שרב האי גאון תקן לומר ויהי אחרי מות משה אבל אינן יודעין הסברא אמאי שנה סדר הש"ס", אמנם מנהג זה נזכר גם בבה"ג ובסדר רב עמרם גאון וברי"ף וברי"צ"ג וברמב"ם והסכימו לו רוב הראשונים עד שנתקבל בכל ישראל.

אכן גם הראשונים שהסכימו למנהג זה נתקשו מאוד בטעם הדבר שאנו נוהגים דלא כדברי הגמרא, ובאו"ז ח"ב סי' שצ"ג כתב: "וכבר שאל רב עמרם מפני מה מפטירין באחרי מות והשיבוהו שכבר שאלו כמה פעמים זה ואינן יודעים מי [הנהיג] כן, וי"ל הואיל וכל ימות החג מפטירין בענין היום ובשמחת תורה מסיימין ספר חומש וקורין ענין פטירת משה רבינו לכן מתחילין בראש ספר נביאים וענין פטירת מרע"ה והעמדת יהושע במקומו, וגם לרבינו יצחק בר' יהודה זצ"ל שאלו מפני מה נוהגים להפטיר בויהי אחרי מות משה והשיב כיון שנהגו נהגו שמנהג מבטל הלכה, וי"ל שבימי רבנן סבוראי שעמדו אחרי האמוראים הנהיגו כן ויש כח בידם כי למדו תורה מפיהם", וכע"ז בהגמ"י פי"ג מתפילה אות ח', אך עדיין צ"ב איך שינו רבנן סבוראי מדברי הגמ', וכי נגלה להם דבר שלא נודע לרבנותינו האמוראים, והרא"ש במגילה והטור סי' תרס"ט כתבו שבירושלמי איתא

אותה בשבת שלפני יו"כ לא היו צריכים לחלק את נצבים וילך, אלא אם חל ר"ה בב"ג קראו נצבים וילך לפני ר"ה והאזינו בין ר"ה ליו"כ ואת וזאת הברכה בין יו"כ לסוכות, ולכן מעיקרא החשיבו את נצבים וילך לסדר אחד ורק אחר שהנהיגו הגאונים לקרוא וזאת הברכה בשמחת תורה הוצרכו לחלק את נצבים וילך לשנים, (ועי' תוס' מגילה ל"א ע"ב ד"ה קללות למה חילקו דוקא פרשה זו).

ולפ"ז ביאר הניצוצי זוהר הא דאיתא בברכות ח' ע"ב דרב ביבי בר אב"י חשב להשלים את הפרשיות של כל השנה בערב יו"כ, ואחר שאמר לו חייא בר רב מדפתי שכל האוכל ושותה בתשיעי כאילו מתענה תשיעי ועשירי "סבר לאקדומינהו", וצ"ב למה רצה להשלים דוקא בערב יו"כ יותר מכל השנה, וגם למה אח"כ רצה להקדים את קריאת הפרשיות, הא יכל גם לאחר אותם עד שמע"צ, אכן להנ"ל מבואר דבדוקא רצה להשלים את הפרשיות בערב יו"כ משום שהוא סמוך לשבת שבה סיימו את התורה.

והיוצא מכל זה הוא שבזמן הגמרא היה המנהג לסיים את התורה בשבת שלפני סוכות, ורק בזמן רבנן סבוראי או בזמן הגאונים תקנו לסיים את התורה בשמיני עצרת, ולא נתבאר מה היה טעם תקנה מחודשת זו, ואולי הוא משום שבזמן רבנן סבוראי היו הרבה גזירות שמד (כמבואר באגרת רש"ג) ונדלדל כבוד התורה וכנגד זה ראו לנכון להרבות בכבוד התורה, ולכן קבעו ששמחת גמרה של תורה תהיה בזמן תוקף השמחה ביו"ט אחרון של סוכות, שתצטרף שמחת היום עם שמחת התורה להדרה ולכבדה וליקרה ולרוממה ברוב עוז וחדוה, ועוד אפשר דהוא משום שסיום התורה מעורר קיטרוג על ישראל כנ"ל, ולכן קבעו שלא לסיים התורה עד לאחר הושענא רבא שבו גמר החיתום, כדי שלא לעורר קיטרוג בשעת הדין, ואולי גם משום מש"כ הלבוש סי' תרס"ט שמה שמסיימים התורה בשמחת תורה ולא בר"ה הוא כדי להטעות את השטן שלא ידע מתי ר"ה, ולכן תיקנו שלא יגמרו התורה עד שיכלו ימי הדין, כדי שלא ידע השטן שהם ימי דין, עכ"פ ודאי שהיו לתקנה זו טעמים גדולים ונכבדים גלויים ונסתרים, ומי יעמוד בסוד קדושים.

ולפ"ז נראה פשוט שבזמן הגמרא לא קראו ביום זה את כל פרשת וזאת הברכה, אלא קראו אז רק

לשלוש שנים ומחצה, וביום שישלימו הפרשה בפלך זה אין קורין בזה".

והמעין בסוף החומשים וכן בסוף כל ספר בתנ"ך יראה שכתוב שם את סכום כל הפסוקים והפרשיות והפרקים וה"סדרים", ורוב האנשים לא יודעים לאיזה סדרים הכוונה, אך אלו הם הסדרים של בני מערבא שהיו קוראים בכל שבת סדר אחר, ובסוף חומש דברים כתוב שיש בתורה קנ"ד סדרים, וכך נמצא שגמרו את התורה בשלוש שנים, כמ"ש בגמרא, ובירושלמי שבת פט"ז ה"א ומדרש תהילים פכ"ב ומסכת סופרים פט"ז ה"י כתוב: "הלכך קבעו מאה ושבעים וחמשה סדרים בתורה בכל שבת ושבת עולת תמיד", ועפ"ז נמצא שגמרו את התורה בשלוש וחצי שנים כמ"ש בחילופי מנהגים הנ"ל, הרי שבא"י עצמה היו כמה מנהגים בזה.

וסדר זה נהג בא"י במשך כל תקופת הגאונים (עד חורבן הקהילות ע"י הצלבנים ימ"ש), וגם בזמן הרמב"ם עדיין היתה בקהיר קהילה שנהגה כן, (ורמז לזה הרמב"ם בפ"ג מתפילה ה"א), ולפ"ז לכאן צ"ב מה מקור מנהגינו לסיים את התורה בשמיני עצרת, הא תקנת הגאונים לא היתה על יום זה כלל.

ונראה דהנה כתב במחזור ויטרי סי' שפ"ה: "יום תשיעי ספק שמיני קורין וזאת הברכה כדי לסמוך שמחת התורה שזכו לסיימה לשמחת החג, שכן נכפלה שמחה במקרא בשמיני עצרת", ובספר המנהיג הלכות סוכה כתב: "וזאת הברכה בשמחת תורה שכתוב בו בשמיני עצרת והיית אך שמח, ודרשו בו לרבות כל מיני שמחות לשמחה לפי שהוא תשלום כל קורבנות החג", ומבואר מדבריהם דגדר התקנה היה לסיים את התורה בחג שמיני עצרת דוקא, וממילא נמצא לפי תקנה זו שבא"י שיש רק יום אחד שמע"צ צריך לסיים את התורה ביום זה.

[ואפשר עוד שכבר אז היתה תקנה זו גם בא"י, כי בחילוף מנהגים סי' מ"ז כתוב "בני א"י קורא העם הפרשה והש"ץ סדרים", דהיינו שבקריאת שנים מקרא ואחד תרגום לא היו קוראים את ה"סדר" של אותה שבת אלא את ה"פרשה" ע"פ החלוקה השנתית, הרי שבזה היו שוים לבני בבל, וא"כ יתכן שתקנו גם לבני א"י שסיום קריאת הפרשיות ביחיד יהיה בשמע"צ, והסכימו חכמי א"י לתקנה זו, ויש

כמנהגינו וכ"כ הראבי"ה מגילה סי' תקצ"ה, אך עדיין צ"ב, שהרי מנהג זה היה גם בבבל כמבואר בבה"ג וסדר רע"ג, ואיך נהגו שם דלא כהתלמוד בבלי.

אכן לפי מה שנתבאר יש לומר דפשר הענין הוא, שבזמן הגמרא קראו ביו"ט שני של שמיני עצרת רק את הברכות שבירך משה, אך את כל הענין של פטירת משה לא קראו כלל, ועל כן בזמנם לא היה שום טעם לקרוא אז את ההפטרה של ויהי אחרי מות משה, כי הפטרה זו לא היתה שייכת לקריאה כלל, אלא קראו אחריה את הפטרת ויעמוד שלמה משום שנאמר שם "ויברך את כל קהל ישראל", וכן משום ששייכת לענין היום שנאמר בה "ביום השמיני שלח את העם", אך כאשר תקנו הגאונים לסיים את התורה בשמחת תורה, אז החלו לקרוא ביום זה את כל פרשת וזאת הברכה, וממילא הוצרכו להפטיר במאי דסליק מיניה בויהי אחרי מות משה, ולא היה זה מנהג חדש כלל, כי זו היתה ההפטרה של פרשת וזאת הברכה מאז ומתמיד, (אם לא היתה נופלת בשבת שובה).

ועדיין צ"ע קצת למה הפטרת ויהי אחרי מות משה דוחה את הפטרת ויעמוד שלמה שהיא מענין היום, הא ענין היום דוחה את ענין הפרשה, כמ"ש הרא"ש במגילה ל"ע"א, ואפילו ג' דפורענותא ושב דנחמתא דוחים את ההפטרות של הפרשיות שלהם, וכ"ש הפטרה זו שהיא ממש מענין היום, וגם בלאו הכי קשה שהרי הקריאה האחרונה היא ביום השמיני עצרת וא"כ יש להפטיר בהפטרה מענין היום שהיא מעין מאי דסליק מיניה, וצ"ל דעשו כן משום חיבת שמחת סיום התורה.

(ו) בענין מנהגינו לקרוא וזאת הברכה בשמע"צ

והנה תקנת גאוני בבל היתה לסיים את התורה ביו"ט שני של שמיני עצרת, שהוא נקרא בחו"ל "שמחת תורה", אך בארץ ישראל בזמנם לא נהגו כלל לסיים את קריאת התורה בשמיני עצרת, כי לבני ארץ ישראל היה סדר אחר בקריאת התורה, כדאמרינן במגילה כ"ט ע"ב: "בני מערבא דמסקי לדאורייתא בתלת שנין", ובחיבור הקדום "חילופי מנהגים בין בני א"י לבני בבל" סי' מ"ח כתוב: "בני בבל עושין שמחת תורה בכל שנה ושנה בחג הסכות... בני א"י אין עושין שמחת תורה אלא

לפי הגמ' צריך לקרוא כל הבכור ולא ביום השמיני, ובכל הימים טובים אנו קוראים את הקריאה הנזכרת בגמרא ולא סומכים על קריאת קרבנות היום, ולמה דוקא כאן סמכו ע"ז לבטל את הקריאה הנזכרת הגמרא, (אמנם בתוספתא מגילה פ"ג ה"ג באמת איתא שבשמע"צ קורין (וביום השמיני).

אמנם לפי מה שנתבאר הטעם לזה הוא פשוט, שבזמן הגמרא קריאת וזאת הברכה היתה רק בתורת קריאה מעניינו של יום, ולא משום ביום התורה, ואז באמת היה עדיף לקרוא בשמע"צ כל הבכור שנאמר שם והיית אך שמח, והוא מענין היום יותר מוזאת הברכה, אך לאחר שתקנו הגאונים לסיים את התורה ביו"ט זה, נכלל בתקנה זו לעשות כן גם בא"י, כנ"ל, דמשום חיבת התורה ראו לנכון לדחות מחמת זה את הקריאה הנזכרת בגמרא, ולקרוא במקומה את פרשת וזאת הברכה משום שגם היא שייכא לענין היום, כנ"ל, וגם משום שאח"כ אנו קוראים עוד מענין היום בפרשת הקרבנות כמ"ש החת"ס.

ומה שבזמן רב האי גאון קראו בירושלים כי המצוה הזאת זה משום שהם נהגו כבני מערבא שסיימו התורה רק אחת לשלש וחצי שנים, והם לא סיימו את קריאת התורה בציבור בשמיני עצרת, אך אגן דנהיגין כבני בבל יש לנו לסיימה בשמע"צ מכח תקנת הגאונים כמשנ"ת.

קטע מיוחד מ"חשוקי חמד" סוכה [דף נה עמוד א]
נשלח אלי מאת הרה"ג צבי כהן שליט"א ישר כוח.

יא) לא אמר שיר של יום בשחרית האם יכול להשלימו בזמן מנחה

שאלה. מעשה באחד שנאלץ להקדים צאתו מבית הכנסת לפני סיום התפילה, וכשהגיע זמן המנחה, נזכר שעדיין לא אמר שיר של יום, האם יכול להשלימו? ובאם כן, מתי יאמרו קודם מנחה או לאחריה, [ולכאורה אותו ספק יש להסתפק בתשעה באב לפי מנהג בני אשכנז שאין אומרים שיר של יום בשחרית בתשעה באב, מתי יש להשלים שיר של יום, לפני מנחה או לאחריו?]

תשובה. כתב הטור (או"ח סימן קלג) 'ולמה אומרים פיטום הקטורת בבוקר ובערב, והשיר [של יום] בבוקר בלבד, לפי שזה מצוותו בבוקר ובערב וזה לא היה מצוותו אלא בבוקר', דברי הטור

סימוכין לזה ממש"כ במסעות ר' בנימין מטולידו שבקהיר היו שני קהילות, אחת ארץ ישראלית ואחת בבבלית, ויש ביניהם חילוק בסדר קריאת התורה כנ"ל, "ויש ביניהם מנהג ותקנה להתחבר כולן ולהתפלל ביחד ביום שמחת תורה וביום מתן תורה", משמע שגם להם היה שמחת תורה ביום זה, משום שאז סיימו את קריאת התורה מהחומש].

ובשו"ע או"ח סי' תרס"ח ס"ב פסק שבארץ ישראל קוראים בשמיני עצרת מוזאת הברכה עד סוף התורה, וכמנהגינו, וכתב הבאר הגולה שם: "הב"י לא הביא מהיכן יצא לו דין זה, ולענ"ד צ"ע מסתמא דתלמודא וברייתא במגילה ל"א", וכוונתו דהתם אמרינן דבשמע"צ קורין כל הבכור, ורק ביו"ט שני אמרי' שם שקורין וזאת הברכה, ומנ"ל לשו"ע שבא"י קורין כך בשמע"צ, ובאמת דין זה אינו חידוש של השו"ע, כי גם בשו"ת המבי"ט ח"ב סי' קכ"ט העיד שכן נוהגים בארץ ישראל, וכ"כ בספר תקון יששכר (לר' יששכר בן סוסאן - מחכמי צפת בזמן השו"ע), וכן איתא בכמה מקומות בזהר ששמיני עצרת הוא שמחת תורה, ודוחק לפרש דקאי על יו"ט שני של גלויות, אכן עדיין צ"ב מאין בא דין זה.

והרש"ש במגילה שם תי' דהגמ' איירי בחו"ל, ואינו מובן, דמ"מ מנין לנו לעשות חילוק בין א"י לחו"ל בקריאה של שמע"צ, ועוד, דהא ביו"ט ראשון של פסח ובשביעי של פסח קורין בא"י אותה קריאה שקורין אז בחו"ל ולא את הקריאה של יו"ט שני, ומאי שנא הכא שקורין בא"י את הקריאה של יו"ט שני, ועוד דברי צ"ג הלכות לולב כתב: "והא דתנן ביום טוב האחרון של חג קורין מצות וחקים ובכור הכי אמר רבינו הא"י שמענו כי סימן הוא יש שקורין כי המצוה הזאת ועדיין קורין אותו בארץ ישראל בירושלים", הרי שבארץ ישראל קראו כי המצוה הזאת (בס"פ נצבים) ולא וזאת הברכה.

ובהגהות החת"ס שם תי' שהוא משום שאנו נוהגין להוציא במועדים ס"ת שני ולקרוא בו קרבנות היום, וכתבו תוס' מגילה ל' ע"ב שלא מצינו לזה סמך בגמ' אך בסדר רב עמרם ישנו, ועפ"ז כתב החת"ס דדברי הגמ' הם ע"פ מנהגם שלא קראו את קרבנות היום, ולכן הוצרכו לקרוא קריאה מענין היום, אך לדידן שקורין קרבן היום א"צ עוד קריאה מענין היום, ודפח"ח, אך אכתי צריך תבלין דהא

אני שהופיע רוח הקודש בבית מדרשו של רב עמרם גאון, שכמעט הדבר מפורש בספר הזוהר (ויחי, דף רכט ע"ב), דהנה בתורה לא נזכר חצוצרות רק ביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם, ובתמידין לא נזכר, רק בספרי וביום שמחתכם אלו השבתות, רבי נתן אומר אלו התמידין. ובזוהר הנ"ל ז"ל: תרין קרבנין ליומא לקבל תרין אליו, דאינון שמחה ורננה שמחה בצפרא ורננה ברמשא, ועל דא את הכבש אחד תעשה בבוקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים, עכ"ל. וכיון דשמחה רק בצפרא ובקרא כתיב 'וביום שמחתכם', נמצא שאין חיוב חצוצרות רק בצפרא. וכבר בארנו באות א' דשיר דלויים למדין מחצוצרות, ואין שיר הלויים מן התורה רק בשחר ומדרבנן תקנו גם בתמיד של בין הערבים, אבל אי אפשר שיעכב כיון דמן התורה אין חיוב בשיר כלל", עכ"ד.

ג. זכר לשירה תמידית - המגן אברהם (סימן קלב סק"ד) הביא את קושיית המהר"ם אלשיך, ויישבה בתרי אנפין, הראשון (לפי ביאור המחצית השקל): התוס' בראש השנה (שם, ד"ה נתקלקלו) תמה מדוע נתקלקלו בשיר, הרי היו משוררים בשעת ניסוך היין, דאין אומרים שירה אלא על היין, ונסכים אפשר להביא גם בלילה ואפילו לאחר כמה ימים, וא"כ שימתינו למחר, ואדהכי כבר יבואו העדים ונדע האם היום שחלף הוא קודש או חול? ותירץ דלכתחילה יש להביא נסכים עם הזבח, דבלילה לא יוכל לומר שירה, ומבואר שמכל מקום בדיעבד אם איחרו הנסכים ללילה, כשר, ונמצא שפעמים לא היו אומרים שירה על הקרבת הנסכים. וכיון דאיתרמי זימנא דאין אומרים שירה, אף על גב דאינו לכתחילה, לא תקנו לומר שירה בבין הערבים. וכעין יסוד זה מבואר בספר 'יום תרועה' (ר"ה שם) כיון ששיר של שחר לעולם לא היה פוסק, והוא שיר תמידי שלא שייך בו קלקול, לכן רק כנגדו תקנו לומר שיר.

ד. אין שיר לאחר התמיד - עוד תירץ המג"א בהקדם דברי ההגהות מיימוניות (פ"ג מתפילה אות ה) שכתב 'דשיר שעל הקרבן היו אומרים בעוד היום גדול, שאין אומרים שירה אחר תמיד של בין הערבים אף על גב דאכתי יום גדול הוא, דאיכא בתריה קטורת ונרות', וא"כ כותב המג"א 'כיון שנגמרה תפלת המנחה הוה ליה כאלו כבר הקריבו התמיד, ואין אומרים שיר אחריה, דבבין הערביים היו אומרים בשעת ניסוך היין שעל הקרבן, אבל בשחר היה מותר לומר אחריה,

מפורשים יותר בסימן רל"ז ז"ל: 'וכתב עוד (רב עמרם) שבערב אחר שגומרין תפלת ערבית נוהגין לומר פיתום הקטורת, שאומרים אותו זכר למקדש וקטורת היה גם בערב, אבל השיר שהיו אומרים במקדש אין לומר בערב, שלא היו אומרים אותו במקדש בערב', עכ"ל. אמנם האחרונים העלו דאין לומר קטורת בערב רק בזמן מנחה, כמבואר במשנ"ב (סימן קלב ס"ק יג), שערב היינו בזמן תפילת מנחה, שהרי לא היו מקטירים קטורת בלילה, ולכן לא אומרים שיר של יום בשעת המנחה, וכך כתב בפירוש הבית יוסף (סימן קלג) בשם האורחות חיים 'במנחה לא ראיתי מי שאומר השירים, והטעם לפי שלא היה מצוותן אלא בבוקר'.

והקשה המהר"ם אלשיך (סימן קלח) ממשנה מפורשת במסכת ראש השנה (דף ל ע"ב), מעשה שנתקלקלו הלויים בשיר, ומבואר בגמרא שהכוונה לשיר של בין הערבים (יעו"ש ברש"י ד"ה שלא אמרו), ומשמע שבכל יום היו אומרים שיר גם בשעת המנחה. וכן הקשה הפרישה (סימן קלג סק"ט). וכבר העיר הערוך לנר בסוכה דף נג ע"ב (ד"ה במתניתן ותשע) שכך שנינו במפורש גם במסכת סוכה דף נג ע"ב שהיו תשע תקיעות לתמיד של בין הערבים, ותקיעות הם חלק משירת הלויים שאם אין שיר אין תקיעות כמבואר ברש"י שם. וכמה דרכים נאמרו לבאר מדוע אכן לא אומרים שיר של יום במנחה, כדלהלן:

א. מצוה קיומית - המהר"ם אלשיך תירץ דבתמיד של בין הערבים, אין השיר מעכב את הקרבן כמו בתמיד של שחר, וזה שכתב הטור שמצות השיר בבוקר היינו חיוב המצוה, ולכן אומרים שיר של יום רק בשחרית בזמן החיוב. וראייתו מהסוגיא בראש השנה שביארו בני בבל את המשנה 'ונתקלקלו בשיר', שלא אמרו שירה כלל בבין הערביים משום ספק מה לשיר, וקשה הרי סתם משנה רבי מאיר היא, ור"מ סובר במסכת ערכין (דף יא ע"א) דהשיר מעכב את הקרבן, והיאך אפשר שיקריבו קרבן ללא שיר?! אלא ודאי שבבין הערבים אין חיוב לשיר והוא מצוה קיומית בלבד, עכ"ד. ומטין לכך דברי הפרישה בסופו ז"ל: ואפשר נמי לומר דאף שהיו אומרים אז השיר, מכל מקום לא היו מצווין על זה אלא מעצמן היו אומרים.

ב. חיובו מדרבנן - בשו"ת אבני נזר (או"ח סימן כז סק"ד) מצא סמוכין מדברי הזוהר הקדוש, דשיר של בין הערבים לא הוה מן התורה, ז"ל: "ואומר

טובה ומעולה שבאמירה זו אנו משתוקקים ומצפים שעוד היום בירושלים לעמוד ויבנה בית המקדש כדעת רש"י (ראש השנה דף ל' ע"א ד"ה לא צריכא) שלעתיד לבוא יהיו בנוי כמו רגע יורד בנוי מן השמים ומשוכלל.

והנה כתב הבית יוסף (סו"ס נא) דלעתיד לבא יתבטלו נוסחאות כל השירות לבד מזמור לתודה, ולכן בבוקר שכוונתינו כאילו ביהמ"ק בנוי כמקדמא דנא אנו אומרים שיר שהיו הלויים, משא"כ במנחה שהכוונה היא שיבנה בית המקדש העתידי שאנו רוצים שיבנה היום ונזכה לעשותו כאשר זכינו לסדרו, לכן אין אנו אומרים בו השיר שלא לקלקל כוונותינו שהרי לעתיד לבוא לא יאמר השיר ההוא, עכ"ד. [ויש להעיר דלכאורה גם אם יבנה עכשיו בשעת מנחה לכאורה לא תהא עבודה שלימה, כמבואר במנחות שם שאין מזבח העולה מתחנך אלא בתמיד של שחר, ואם כן אמנם יוכלו להקטיר את הקטורת, אך לא יוכלו להקריב את התמיד, וצ"ב].

ז. השיר זכר למעשה בראשית - כתב בשו"ת בנין שלמה (ח"ב או"ח סימן א' הערות על 'מעשה רב - סימן קנח', עמוד י' בנדמ"ח) 'ותדע דהא הלויים אמרו שני פעמים את השיר של יום, דהיינו בתמיד של שחר ובתמיד של בין הערבים, וא"כ למה אין אנו אומרים השיר של יום גבי מנחה, אבל הוא הדבר אשר דברתי דמה שאנו אומרים שיר של יום אינו משום זכר למקדש כלל, רק להזכיר מעין יצירת היום, ולכן די בפעם אחד. ובזה ביאר את הנהגת הגר"א שמובא במעשה רב (סימן קנח), שאין אומרים שני מזמורים ביום אחד, דמה שנאמר לומר פרשיות הקרבנות וסדר המעמדות משום ונשלמה פרים שפתינו, אינו אלא בעיקר פרשיות הקרבנות שהם באים לכפר ולהרצות לפני ה', אבל השיר של קרבן, עיקר מצוותו אינו אלא כדי לתת שבח והודיה פני ה' שהשרה שכינתו בבית הגדול והקדוש, וזה היה נחת רוח לפניו רק בהיות הבית על מכונו, אבל עכשיו שחרב המקדש, ואין לנו לא מזבח ולא קרבן ולא מנחה, א"כ אפשר דאין מגיע נחת רוח לפניו ית' באמירת השיר, ורק שיר של שחר תיקנו משום שהוזכר בכל אחד מעין היצירה שבכל יום, על דרך שאמרו חז"ל (סנהדרין דף קא) כל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם, עיין שם.

לסיכום: עלה בידינו שני דרכים מדוע אין אומרים שיר של יום במנחה, מהלך אחד שהיה מקום לומר שיר, אלא שלא עשו תקנה קבועה בדבר כי

דעדיין זמן שירה הוא כל היום, עכ"ל. ומבואר שס"ל למג"א דכיון שתפילת מנחה כנגד כל חלקי קרבן התמיד, זריקת דמו והקטר אבריו, (כמבואר בט"ז סימן רלב סק"ב), וגם את ניסוך היין, וכיון שהיו יכולים לשיר רק בשעת הניסוך ולא אח"כ, לכן אין אומרים שיר של יום אחר תפילת מנחה, כי כבר 'נסכו היין'. [ויעוין בשו"ת בית אפרים (או"ח סימן ט ד"ה והנה במג"א) שתמה על דברי ההגהות מיימוניות הרי משנה שלימה שנינו (יומא דף לא ע"ב) קטורת של בין הערבים היתה קריבה בין אברים לנסכים, אלמא שקטורת קודמת לנסכים ולשירה?!]. ובמשנ"ב (סימן קלב ס"ק טז) העתיק רק את דברי המג"א בתירוץ הראשון.

ה. לא כופלים שיר פעמיים - החתם סופר (בחיידושו למסכת ביצה דף ד' ע"ב ד"ה פעם אחת) סובר דבודאי שיר של פה מעכב קרבן ציבור של חובה. אך מוכח מהסוגיא בראש השנה שהיו מקפידים שלא לכפול שירה אחת פעמים ביום אחד. וא"כ על כרחך אותן שירים שנישנו בברייתא השיר שהיו הלויים אומרים בבהמ"ק היינו בשחרית, ובמנחה אמרו שירה אחרת, ולא נודע לנו מה היה, וכמו שבשבת קודש איתא להדיא (ראש השנה דף לא ע"א) בשחרית אמרו מזמור שיר ליום השבת, ובמוסף הזי"ו ל"ך, ובמנחה אז ישיר, ולא אמרו במנחה מזמור שיר ליום השבת, א"כ הוא הדין בכל ימי השבוע היה שיר של תמיד בין הערבים שיר אחר ואינו אותו של שחרית, ואין אנו יודעים מה היה, ואפשר שלא היה שום שיר קבוע מדוד המלך ע"ה והיו אומרים שיר והודיה מה שנזדמן להם, וא"כ אין אנו יכולים לומר במנחה מזמור שיר שהיו הלויים אומרים.

ו. לעתיד לבוא יתבטלו השירות - ביאור נוסף כתב החת"ס (שם) שבאמירת הקרבנות שאנו מקיימים משום ונשלמה פרים שפתינו, יש ב' כוונות, בתפילת שחרית 'מדמין בנפשינו כאלו הוא כבר נבנה מאתמול, ויהיו נא אמרינו לרצון כאלו אנו עומדים עתה בתוכו ומקריבים בו' כיון שאין אנו מצפים להקריב היום עוד זה הקרבן והוא נמנע במציאות להקריבו עוד היום כיון שלא נבנה עתה כבר בהמ"ק. כיון שאין המזבח הפנימי מתחנך אלא בתמיד של בין הערבים (מנחות דף מט ע"א) שא"א להקטיר עליו קטורת כי אם בהטיבו הנרות, וצריך שתהיה מנורה דולקת בין הערבים תחלה, וכיון שאי אפשר כבר לעבוד היום עבודת שחר שלימה, לכן יש לכוון כאילו בית המקדש בנוי ועומד מאז, ולכן אנו אומרים גם השירה שהיו אומרים אז. משא"כ בזמן מנחה יש כוונה יותר

הטור בסי' קלג כתב בשם ר"ע גאון לבאר הטעם שאומרים שיר של יום רק בשחרית, לפי שלא היו אומרים שירה אלא בתמיד של שחרית ולא בשל בין הערבים.

ותמהו כולם, ראשית דמהיכ"ת לחלק ביניהם, והרי במקור דין שירה שנלמד בספרי ומביום שמחתכם וגו' אין רמז לחלק בין שני התמידין.

ועוד, דבר"ה דף ל ב מפורש שאומרים שירה בתמיד של בין הערביין, דאמר' שנתקלקלו הלויין בשיר, שאמרו שיר של חול בתמיד של בין הערבים ע"ש. וצרפתי כאן מבעל חשוקי חמד שהביא את דברי האחרונים בענין (במדת הצורך אוכל לשלוח ספרים נוספים שהאריכו בזה).

ונראה דחדא מתרצא בחברתה, והוא דבאמת אין כוונת הטור שצריך לומר שירה זוקא בתמיד של שחרית, אלא שדין שירה הוא פעם אחת ביום, ולכן לאחר שאמרו כבר שירה בשחרית, שוב אי"צ לשנותו בבין הערבים.

והנה רש"י בר"ה שם הקשה למה נתקלקלו הלויים בשיר של שחרית, ונדחק ליישב שאכן בשחרית אמרו שיר של חול משום שבד"כ עוד לא הגיעו אז עדים, משא"כ בתמיד של בין הערבים רצו לומר שיר של יו"ט וכאב להם על שהתגלגל לומר של של חול. אמנם לפי"ד הטור י"ל בפשיטות, שאכן בעלמא לא אמרו שירה אלא בתמיד של שחרית, אבל בר"ה התעכבו מלומר שירה עד בין הערבים, כיון שבבוקר לא ידעו איזה שירה לומר, וקיוו שבתמיד של בין הערבים כבר יבואו עדים וידעו אם לומר שירה של חול, ועז"כ שנתקלקלו בשיר של תמיד של בין הערבים, ודו"ק.

וסמך לזה, דהא דתשעה באב נוהגים לומר שיר של יום בשעת מנחה, ולפי"ד הטור צ"ב הרי לאחר חצות כבר אינו זמן שירה, אך להנ"ל ניחא שאם לא אמרו שיר בשחרית יש לאומרו בבין הערבים.

בברכת התורה, צבי כהן

"ממדבר מתנה" - עיונים בפרשה

(מהרה"ג רבי בניהו כהן שליט"א)

יב) מצות זכור ושמור בשבת

א הנה בשנה זו יום טוב הראשון של החג יוצא בשבת, ועל כן אומרים ביום הראשון את הפיוט

אינו 'חמור' כשיר של שחר [תירוצים א', ב', ג, וכעין זה תירוץ ז']. ומהלך שני שאין מקום לומר שיר במנחה, או מצד הזמן [תירוץ ד'], או שפרק השירה אינו שייך לזמן מנחה [תירוץ ה', ו'].

מעתה בנידון שאלותינו האם יכול להשלים, ואימתי ישלים שיר של יום של שחרית, לפי המהלך הראשון אם עדיין היום גדול יוכל להשלים אחר מנחה, [אא"כ מתפלל סמוך לשקיעה]. משא"כ לפי המהלך השני אזי לפי המג"א [תירוץ ד'] אחר תמיד של בין הערביים אין מקום לשירה, [ובפרט שתשלומין משתלמים לפי המטבע של אותה תפילה, לדוגמא אם שכח להתפלל מנחה מתפלל ערבית שתיים ואם הוא ר"ח אומר בשניה יעלה ויבא], ולכן יוכל לאומרו קודם מנחה. ולפי החת"ס לפי תירוצו הראשון [תירוץ ה'] יתכן שיש תשלומין, אבל לפי תירוצו השני שיבנה המקדש ותבטל השירה [תירוץ ו'] יתכן דאין תשלומין. ולפי הבנין שלמה [תירוץ ז'] לכאורה אין נפ"מ מתי יאמרו כי הוא זכר למעשה בראשית.

[יצוין שמנהג קדום היה לומר בכל יום שיר היחוד לאותו יום, וכתב הלבוש (או"ח סימן תקנד ס"ב) שבפוזנא לא אמרוהו בתשעה באב, רק למחרתו בי' באב אומרים תהלים ושיר היחוד של יום ט' וי' אב בפעם אחד. המג"א (שם סק"ו) הביאו וכתב שבמדינה זו נוהגין לאמרם במנחה, אף על גב דאסור בתלמוד תורה כל היום... כיון שאומרים דרך בקשה שרי...', וכתב על כך בשו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון סימן ה ס"ק עא) 'ואי איישר חילי אבטליניה, דלומר במנחה לאו רגילות נינהו, ומי יימר שיש לו תשלומין, ורק בזמן תמיד שאז הלויים עומדים בשיר נהגו לאמרו, ומנ"ל בתמיד של בין הערבים', עכ"ד. והנה אף שעיקר הדברים אמורים על שיר היחוד, לכאורה הוא הדין לגבי שיר של יום, דחד ענינא הוא].

הוספה מהשולח הרה"ג רבי צבי כהן שליט"א

כבוד הרה"ג ר' חנוך וינשטוק שליט"א

עלה אמש ברעיוני ישוב נאה לקושית האחרונים, השייכת לפרשת בהעלותך הבעל"ט, ואם ימצא הדבר חן בעיניכם תוכלו להכניסו לעלון, ואי"צ להזכירו בשם אומרו.

תעקר שבת בראשית ממקומה, שלא תאמר הואיל וכל השנה קרויה שבת, לא תנהג בה שבת בראשית". והוא מדברי המכילתא על אתר.

והדברים צריכים ביאור, מהיכי תיתי שנחשוב לעצמנו שלא ינהגו דיני שבת בשנת שמיטה; והרי איסורי שמיטה הינם רק בעבודות קרקע [ואף בהם הותר במקום צורך אוקמי אילנא]; ועוד שהרי שמיטה נוהגת רק בארץ, וכי שייך לומר שבא"י לא ינהג שבת, ובחול"ל ינהגו דיני שבת.

ב. והנראה לומר בזה על פי דברי הגמרא (שבת סט, ב), וזה לשון הגמרא: "אמר רב הונא: היה מהלך [בדרך או] במדבר, ואינו יודע אימתי שבת, מונה ששה ימים ומשמר יום אחד. חייא בר רב אומר משמר יום אחד ומונה ששה. במאי קמיפלגי, מר סבר כברייתו של עולם, ומר סבר כאדם הראשון". ומסקנת הסוגיא שם כרב הונא שמונה ששה ימים ומקדש את יום השביעי. ומוסיפה הגמרא: "אמר רבא בכל יום ויום עושה לו כדי פרנסתו, [בר מההוא יומא]. וההוא יומא לימות, דעביד מאתמול שתי פרנסות. ודילמא מאתמול שבת הוא, אלא כל יום ויום עושה לו פרנסתו, אפילו ההוא יומא. וההוא יומא במאי מינכר ליה, בקידושא ואבדלתא". דהיינו שבעצם הוא עושה כל יום את המלאכות הנצרכות לו לשם קיומו, ורק ביום שאותו הוא מקדש לשם יום השבת, הוא מקדש ומבדיל, ובכך הוא זוכר את יום השבת.

ובירושלמי (פ"ז ה"א, דף מא, א) מובאת דעה שלישית: "רבי יצחק בר אלעזר בשם רב נחמן בר יעקב מונה ששה ועושה שבת. חמשה ועושה שבת ארבעה ועושה שבת ג' ועושה שבת שנים ועושה שבת. אחד ועושה שבת. אמר ר' מנא אין אישתבאי בתלתא הוא עבד בשובתא. רב הוה חייליה לתרין מחזירין הוא עבד שובתא". כלומר, שלפי דעת הירושלמי, בפעם הראשונה עליו למנות ששה ולנהוג שבת, לאחר מכן מונה חמשה ימים ונוהג שבת, וכן הלאה; בכדי שיצא בודאי פעם אחת שהוא שמר את

"אום נצורה כבבת", שנתחבר על ידי רבי מנחם ברבי מכיר, שרמז לשמו בראשי הבתים.

בתוך הפיוט המתאר את חשיבות ימי השבת, כתב הפייטן: "כהושעת גוי מְצִין מְקוּיִם חֶפֶשׁ, דעה פְּנוֹנו לְבוּר שביעי לְנוֹפֶשׁ". ודברים אלו צריכים ביאור. שהרי לכאורה יום השבת הוא קבוע ועומד מששת ימי בראשית, ואם כן ודאי שמשה רבינו היה בוחר כיום מנוחה את יום השבת, ואם כן לשמחה מה זו עושה, וכי יעלה על הדעת שמשה רבינו יבחר יום אחר מימי השבוע לקיים בו את מצות השביתה [והיה מקום לומר שהדבר תלוי במחלוקת האחרונים, אודות אדם שנמצא בבית האסורים וניתנת לו אפשרות בחירה מתי הוא יקבל יום אחד של שחרור; שדעת הרדב"ז (ח"א סי' יג) שעליו לצאת מיד לקיים את מצוות אותו היום, ואילו דעת החכם צבי (סי' קו) שימתין ליום הכיפורים, ואז ייצא משם. וממילא היה אפשר לומר לפי הרדב"ז, שמשה היה חייב לבחור את היום הראשון שמגיע.

אולם אי אפשר לומר כן, שהרי כל כוונת משה רבינו בבקשתו היתה כדי שהוא יוכל לשבות בשבת, וממילא איך יעלה על הדעת שהוא יבחר יום אחר לשביתה. ועוד, שלכאורה מה שייך לעשות מצות שבת באמצע השבוע, וממילא נראה שאף הרדב"ז יודה בזה].

ובאמת שדברי הפייטן מקורם במדרש (שמות רבה פרשה א סימן כח) שהובא בטור (או"ח רפא) שפירש את המילים "ישמח משה במתנת חלקו": "פירוש ישמח משה כשהיו אבותינו במצרים וראה משה כובד השעבוד שהכבידו עליהם בקש מפרעה שייתן להם יום אחד בשבוע שינוחו בו ונתנו לו ובחר ביום השביעי וכאשר נצטוו על יום השבת שמח משה שבחר בו וזהו ישמח משה במתנת חלקו". וצריך ביאור לשמחה מה זו עושה, וכמו שהקשינו לעיל.

וכן צריך ביאור דברי רש"י (שמות כג, יב) שכתב: "וביום השביעי תשבת - אף בשנה השביעית לא

וגו". ולכאורה קשה, שהרי השבת היא קבועה מששת ימי בראשית, והיאך כותב הרדב"ז שהשבת ניתנה לכל א' וא'. ואמנם דברי הרדב"ז נאמרו לגבי חילוק התאריך בין יושבי הארץ, אך הוא מדמה את זה להולך במדבר ולגוי ששבת, ומוכיח מזה שאפשר לצאת ידי חובת שבת בכל יום [ובעיקר דברי הרדב"ז, ראה בכוזרי (מאמר ב אות כ), ובפירוש הספורנו (ויקרא כג, ג)]. וצריך ביאור בכוונת הרדב"ז.

ד. והנראה לומר, שיש בשבת שני חלקים: זכור ושמור. הדין של זכור שמתקיים על ידי קידוש והבדלה, יכול להתקיים בעצם בכל יום מימי השבוע. כלומר יש מצוה מהתורה להזכיר פעם בשבוע את שביתת הקב"ה ממלאכתו ביום השביעי. זכירה זו היא כנגד ששת ימי בראשית, כמבואר בעשרת הדברות בפרשת יתרו.

ויש חלק נוסף של שמור שהוא כולל בתוכו הימנעות מעשיית מלאכות. שמירה זו היא לזכר יציאת מצרים, כמו שמבואר בעשרת הדברות של פרשת ואתחנן [על עיקר החילוק בין שמור וזכור, וחילוק טעמיהם, יעויין במלב"ם בפרשת יתרו, ובהעמק שאלה (שאלתא א אות א)]. וכבר הראשונים עמדו על חילוק לשונות אלו ומשמעותם. למשל המורה הנבוכים (ח"ב פרק לא), והעקידה (שער נה, פרשת ויקהל).

ומדברי הרדב"ז נמצינו למדים שמעיקר הדין מצות הזכירה יכולה להיות בכל יום מימי השבוע, ועל כן אדם הנמצא במדבר שמסופק מתי יוצא שבת, יוצא ידי חובת הזכרה מדאורייתא [אלא שהירושלמי החמיר עליו שינסה להצמיד את זה ליום השבת האמתי]. אלא שאדם הנמצא ביישוב ויודע אימתי שבת, מוטל עליו להצמיד את הזכירה לשמירה, ולעשות אותם באותו יום.

וזהו מה שכתוב בפרשת כי תשא (שמות לא, יג): "אֶךְ אֶת שְׁבִיטֵי תְּשֻׁמְרוּ", וכבר עמדו על כך הפרשנים על אתר [האבן עזרא, הרמב"ן, הכלי יקר, ועוד], מדוע

יום השבת הנכון [ויעויין בירושלמי בהמשך דבריו שדן האם מבחינת החשבון זה ייצא כך בוודאות. וראה ביפה עינים (שבת סט, ב) שדן בפרטי החשבון. ובפרשני הירושלמי על אתר].

ובתוס' על אתר (ד"ה עושה כדי פרנסתו) כתבו: "אבל להלך יכול כל מה שירצה רק ביום שמשמר דאי לאו הכי לא יגיע לעולם ליישוב והא דקאמר במאי מינכר משום דאין זה היכר שבת במה שיושב ואינו הולך. אי נמי אפי' ביום שמשמר הולך כמו שרוצה והשתא לא מינכר אלא בקידושא, הרב פור"ת". והיינו שהתוס' הסתפקו האם מותר לו להלך כל השבעה ימים, או שביום שהוא שובת בו אסור לו לילך, אך אין זה מספיק היכר לשמירת השבת, ועל כן שאלה הגמרא כיצד יהיה היכר על יום שביתתו. ותירצה הגמרא על ידי הקידוש וההבדלה. וצריך ביאור מדוע אי ההליכה בשבת אינה נחשבת מספיק היכר של שביתה, ואילו הקידוש וההבדלה הם כן נחשבים היכר.

ג. והנה בהשקפה ראשונה היה נראה שדין השביתה של אותו אדם הוא מדרבנן, כדי שלא תשתכח תורת שבת, וזהו גם ההסבר בירושלמי. אולם הרדב"ז (ח"א סי' עו) כתב ששמירת השבת הזו נחשבת שמירה מן התורה. והוסיף שהרי זה פשוט שכאשר הוא בא למקום יישוב אין הוא חייב להקריב קרבן חטאת, אף על פי שהוא חילל שבתות בשוגג [ואמנם על עיקר ראייתו יש לדון, שלכאורה הטעם שאין הוא חייב חטאת הוא מפני שמותר לו לעשות את המלאכות הללו. יתירה מזו, אם הוא יבוא לשאול את החכמים האם לעשות את אותם מלאכות, הם יתירו לו, וממילא פשוט הדבר שלא ניתן לחייבו חטאת].

ומייסד הרדב"ז: "דע כי השבת נמסרה לכל אחד מישראל שנאמר כי אות היא ביני וביניכם, וכמו שאות הברית הוא לכל א' וא' כן השבת נמסר לכל א' וא', וכיון שהשבת נמסר לכל א' בכל מקום שהוא מונה ששה ימים ובסוף הששה עושה שבת שהוא זכר למעשה בראשית שנאמר כי ששת ימים עשה ה'

הקרקע, שיש בזה זכירה למעשה בראשית, שמא לא יצטרכו לזכור את יום השבת בקידוש והבדלה באותה השנה. אין כוונת המכילתא כלפי חלק שמירת השבת, משום שזהו חובה מצד יציאת מצרים. אלא רק מצד חלק זכירת השבת, שהיא זכר למעשה בראשית.

ובזה מיושב ביותר לשון המכילתא שכתבה "שבת בראשית", שכוונתה כלפי חלק זכירת המעשה בראשית שבשבת, שכלפיו היתה הו"א לומר שהוא לא ינהג בשנת השמיטה [ואמנם הרשב"ם (ב"ב קכא, א ד"ה שבת בראשית) כתב שנקטו לשון זה בכל מקום, להבדילו מיום טוב. אך עכ"פ עדיין אפשר לדייק כן].

וזהו גם הפשט בתוס' שהקידוש וההבדלה נחשבים יותר היכר, כיון שהגמרא דנה על זכירת השבת ולא על שמירת השבת. שהרי הוא לא שומר את השבת כמו שצריך.

כתבה התורה בלשון רבים [ובעצם כבר בגמרא (שבת סט, ב) דנו בדיוק לשון הפסוק]. ולפי דברינו הדברים מיושבים היטב. שהתורה צייתה לעשות את הזכור והשמור ביחד באותו זמן [ואולי זהו עומק כוונת הרמב"ן].

ה. וממילא מובנת השמחה של משה רבינו, שהרי משה רבינו היה לפני יציאת מצרים, ומצד הזכור לחוד היה יכול משה רבינו לבחור כל יום מימי השבוע שהוא רוצה, והוא בחר את היום השביעי כיון שבו שבת ה' ממלאכתו. ואח"כ כששמע משה רבינו שה' ציווה לשמור את יום השבת ביום של הזכירה, הוא שמח שיום הזכירה שהוא בחר התאים ליום השמירה. שהרי כיון שהשמירה היא זכר ליציאת מצרים, היה אפשר לעשותה בכל יום מימי השבוע. ושמח משה שהוא כיוון לדעת הקב"ה, לעשות את כל דיני השבת באותו יום שבו ה' שבת ממלאכה.

ומיושבים דברי המכילתא. כוונת המכילתא לומר שבשנת השמיטה שבה אנחנו שובתים מעבודת

"נחשבה" – הגאון רבי יחיאל הלוי נוביק שליט"א

בס"ד נחשבה ערב חג הסוכות תשפ"א

טעם מיוחד במצות סוכה – לְמַעַן יִדְעוּ דְרִיתֵיכֶם

כולל דור הקורונה – למי שלא איבד עדיין את חוש הטעם

לְמַעַן יִדְעוּ דְרִיתֵיכֶם כִּי בַּסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי ד' אֱלֹהֵיכֶם. ויקרא כ"ג

מ"ג. לְמַעַן יִדְעוּ מִמְּזֶרְחַ שְׁמֶשׁ וּמִמַּעַרְבָּהּ כִּי אֶפֶס בְּלַעֲדֵי אֲנִי ד' וְאֵין עוֹד. ישעיה מ"ה ו'

במשך אלפי שנים עם ישראל יושב בסוכה, – אוכל ושותה בה, ישן בה ומטייל בה, כלשון השולחן ערוך והרמב"ם, – כאשר טעם המצוה הוא לְמַעַן יִדְעוּ דְרִיתֵיכֶם כִּי בַּסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. אולם מעולם לא הרגשנו כמה נחוצים היו ענני הכבוד, בימים חמים של מדבר גדול ונורא... השנה נוכל לקיים את מצות הסוכה בהידור יותר, מי בבית ומי במלונית, כי ידוע נדע כמה חם במרחב הפתוח, פשוט חם ולוחט, ונצפה גם אנו לענני הכבוד, ונתפלל להם, שכימי צאתנו מארץ מצרים יראנו הקדוש ברוך הוא נפלאות, ונתפלל גם כן למזג אויר נעים יותר... ובעיקר לבריאות...

והנה בתמימותינו חשבנו שהחיים האלה שבמדבר הגדול והנורא, מקום נחש שרף ועקרב, וחסר תנאי בטחון ובטיחות מינימליים. הם נחלת העבר בלבד, והיום אנו חיים בתקופה של עולם מודרני, בו לכל בעיה ישנו פתרון ישים קל ונוח, ובשיחת טלפון אחת נוכל למלא את ביתנו מכל הטוב שבעולם – היפה והנעים שלנו, ואפילו לשלם באשראי (ללא רבית כמוכזב) אם נחפוץ בכך. וביטוח בריאות משלים את התמונה הפסטורלית של חיי הגן עדן שאבותינו ואימותינו לא הלמו אפילו בחלומות הורודים ביותר.

ולפתע – אויח – החלום נגזז... התעוררנו למציאות חדשה של נגיפים בכל פינה, וכידוד ובדידות, ובדיקות מזויפות, ותחושות ותסמינים שאין יודעים לאן יובילו, וערים בסגר, ובתי חולים בקריסה או בדרך אליה, והרופאים והאחיות מפחדים על עצמם, וכמעט שאין תרופה למחלה שזה עתה נולדה היכן שהוא... ויום שבו הגרף יורד לפחות מחמשת

אלפים חולים מאומתים חדשים, הוא פשוט יום חג... ואנו שואלים את עצמינו: האמנם? היתכן? שכל זה יכול לקרות למדע העולמי הבלתי מנוצח? הלזה שילמנו כל השנים ביטוח בריאות חובה, וחשבנו שאנו בטוחים עם הבריאות? ישנה מסקנה אחת בלבד שצריך להסיק...

למען ידעו ממוזרח שמש וממערבה כי אפם בלעדי אני ד' ואין עוד. ישעיה מ"ה ו'.

העולם כפי שהוא באיזה מצב שיהיה לאן שיגיעו מחקרי וחוקרי הרפואה, זקוק לדבר אחד בלבד. רחמי שמים... אפם בלעדי אני ד' ואין עוד...

וכאשר נשב בסוכה בשנה זו זכור נזכור את ניסי יציאת מצרים, והיותינו במדבר ארבעים שנה במלונות הגדולה של מליוני אנשים שלא חסרו דבר... ונדע את הכתובת הנכונה, לאן עלינו לפנות כשצריך משהו... ולמי שלא ניטל ממנו חוש המעם... ימעם מעם חדש במצוה זו, מעם חדש מתוק מדבש ומיוחד במינו, לדורינו דור הקורונה.

למען ידעו דרתיכם כי בספות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים אני ד' אלקיכם. והקדוש ברוך הוא שכרחמיו העצומים דאג להשאיר לנו את הכתובת, יפרום עלינו פוכת רחמים וחיים ושלום. ונזכה לפתקא טבא ולשנה טובה ומתוקה...

אין בין גן עדן לגיהנום אלא כחוש השערה – ולפום שערה אגרא

והנה לפני שנים רבות זכיתי לשמוע את שיחתו של מרן ראש הישיבה הגרא"מ שך זצוק"ל, והסביר אז שהתורה מלמדתינו אורחות חיים כדי שנזכה לקיים מצוות ולהמלט מעבירות חס ושלום, והביא דוגמה איך שבאותו מעשה אדם שבא לעשות מצוה, זה יכול להפוך לו לעבירה. ולמשל, אם אדם אוכל דגים בשבת והוא אמור לקיים בזה מצות עונג שבת, שהיא מצוה גדולה כידוע, אולם אם הוא בורר פסולת מתוך האוכל כגון עצמות מדגים במקום דגים מעצמות, הרי שהוא לא כיבד את השבת, כי אם הילל את השבת רחמ"ל.

ועל אותו משקל יש להבין, שבכל מעשה שאדם עושה הוא עומד בשיקול עצום, שלפעמים הוא הושב שעושה מצוה, ולבסוף עבירה בידו ח"ו. שישנם מצבים שאדם הולך לבית כנסת או בית מדרש והוא עלול לגרום נזק בלתי הפיך למישהו, ואולי אפילו יותר מזה. ועל כגון זה אמרו ריץ למצוה קלה ובורח מן העבירה. והיינו שגם בשעה שאתה ריץ למצוה קלה יש לך לברוח – בו זמנית – מן העבירה... והחכם עיניו בראשו. והשם אורחותיו בעולם הזה זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא.

והנה עברנו בסיעתא דשמיא הימים הקדושים ומהורים ומתקרבים לחג הסוכות, וכבר מחלנו זה לזה על הכל... אבל חכמים אמרו על הפסוק וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן. ראשון לחשבון עוונות, ואמרו עד עכשיו מה דחה הוה, מכאן ואילך הושבנא...

וכאשר אנו מנענעים בלולב לעצור רוחות רעות ומללים רעים, (ע"י סוכה ל"ז ול"ח), נישמר וניזהר שלא להביאם בעצמינו... ובודאי שבזכות הזחירות תעלה קיום מצוות הנענועים לחגן עלינו ולמנוע מגיפה מנחלתינו. ולפום צערא אגרא.

ויהי רצון שנזכה לישב בסוכת עורו של לזיתן

~~~~~

סיפור לסוכות

"בשעה שאוגדין הלולב"

מאת הרב רבי יאיר וינשטוק שליט"א

"מה אתרוג זה יש בו טעם ויש בו ריח, כך ישראל יש בהם בני אדם שיש בהם תורה ויש בהם מעשים טובים. מה התמרה הזו יש בה טעם ואין בה ריח, כך ישראל יש בהם שיש בהם תורה ואין בהם מעשים טובים. מה הדס יש בו ריח ואין בו טעם, כך ישראל יש בהם שיש בהם מעשים טובים ואין בהם תורה. מה ערבה זו אין בה טעם ואין בה ריח, כך ישראל יש בהם בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים. ומה הקב"ה עושה להם? לאבדן אי אפשר! אלא אמר הקב"ה יוקשרו כולם אגודה אחת - והן מכפרין אלו על אלו". (מדרש רבה ויקרא פרשה ל)

פרק ראשון

בחברתם של צפרדעים

מימי הנחל הלכו לאט. צלולים וזכים. עונת הגשמים טרם החלה והמעיינות נתנו את תנובת מימיהם בחולשה. הגשמים החדשים התמהמהו משום מה. בכל שנה בזמן הזה, יורדים כמה ממטרים הממלאים מחדש את כל מקורות המים.

אייזיקל חלץ את נעליו ליד שפת הנחל. מין נעליים שכאלו, אי אתה מהסס כלל בטרם חולץ אתה אותן מכף רגלך המיוזעת. נעליים ישנות, בלויות, שעברו אליו בירושה מאחיו הגדול, יענקלה. אח, יענקלה, יענקלה. האח הגדול, הלוואי ולא הייתי אחיך. הלוואי ונולדתי במשפחה אחרת. בגללך סונטים וגוערים בי עוד יותר. "נו, נו, אייזיקל. מתי תדמה במשהו לאחיך הגדול יענקל? המתמיד, הצדיק. הלמדן וירא השמים".

למה עליו להתענות במחשבות מציקות כאלו. העיקר שחלץ את נעליו וכעת משכשך הוא את רגליו במי הנחל הקרירים. מקץ רגע נכנע לתחנוני המים, לחום היום. משיל מעליו את בגדיו, מזנק בצווחת חדוה פנימה ושוחה במלוא מרץ עלומיו. חוצה את הנחל מגדה אל גדה. צפרדע מבוהלת נסוגה מפניו בקרקור נכלם. השפיריות והצרצרים המזמזמים תדיר מעל גבעולי הקש השדופים, המצמחים אל תוך המים, קרוב לעצים העבותים הגדלים סביב, נבהלו מפניו וטסו משם והלאה.

גם הם מתרחקים ממך, אייזיקל הבטלן. המבלה לריק את ימיו ולילותיו. תינוק הבורח מבית המדרש, מהיכל הישיבה, ובמקום לשבת יחד עם כל חבריך וללמוד את הסוגיא בהתמדה, אתה חוצה את הנחל הרחב בשחייה. מה יצמח ממך, מבלה-עולם שכמוך?

כה הרבה פעמים שמע הטפות וכיבושי מוסר אלו מאביו, מאמו, מסבתא קריינדל הזקנה, מראש הישיבה והמשגיח גם יחד, עד שהוא מכיר אותם בעל פה, ובשעה שהוא חותר בשחייה מהירה, כדג במים, צפים ועולים בתודעתו המשפטים האלו, ויוצקים טיפה של מרה, על מתיקות הנאתו.

כן. הוא יודע. הם צודקים כולם. לשחות בנחל הזורם באמצע היום, מתאים יותר לנערים ה'שקצים' שהעיירה מלאה מהם. אבל מה יכול הוא לעשות ומוחו אינו קולט את דברי התוס' וחריפות קושיית ה'קצות' ממנו והלאה. כאשר כל חבריו בבית המדרש מתפלפלים ומתווכחים בריתחא דאורייתא ואגודליהם מתנפנים אילך ואילך, עומד הוא אייזיקל הקטן בגילו ובקומתו ביניהם כמין ביצה שלא נולדה. מקמט את מצחו, מנסה להבין את טיב הויכוח. נותן עיניו בגמרא פנימה. שמא יחכימו אותו השורות האלו. מנענע ראשו באכזבה. אינו מבין את הקשר שבין הדברים הנזכרים בגמרא, למבול הצעקות הבוקע מפיות חבריו. בגמרא מוזכרים דברים פשוטים וברורים, ואילו חבריו מצעקים ומתלהמים על משהו שונה לגמרי. על ענינים מסובכים שמוחו אינו קולט. שעות אלו זמן משבר הן בשבילו. נתקף רגשי נחיתות נוקבים. מרים רגליו ומסתלק לאיטו מבית המדרש. בחורף אין לו לאן ללכת. משרך הוא את רגליו לאטליזו של שלום'קה הקצב, ומבלה את הזמן במשחקי מחבואים ומרדפים עם כלבו המגודל. בקיץ הוא הולך אל הנחל ומטביע את צערו במימיו. למדן כבר לא יצמח ממנו אף פעם. בקושי תופס את הפשט בגמרא. מאז שהמלמד לתחילת גמרא ר' בעריש, החתים אותו בחותמת "ראש אטום", יודע הוא שאינו מוכשר ללימודי גמרא. לא נעלב מדברי המלמד, אדרבה, מזדהה עמו. הצדק עם ר' בעריש. אפילו את הסוגיה הראשונה בפרק אלו מציאות של קב בארבע אמות, שכל חבריו התמוגגו ממנה, הוא לא הצליח להבין. מה לעשות? יש לו ראש סתום.

חצה אייזיקל את הנחל שלושים פעם בשחייה, בחתירה. כמין דג וכמין צלופח, ואפילו כצפרדע ירקרקה ומקרקרת. עד שנתפוגג ממנו כל חומו של הקיץ ונתפשטה באבריו קרירותם של המים הצלולים. עלה מן הנחל, לבש את בגדיו בין השיחים והתפרקד להנאתו עד שהשמש ייבשה אותו היטב. סירק בלוריתו בעצלתיים וחזר אל הישיבה. אחרי הצהרים לומדים סדר בקיאות ושם הוא מוצא את מקומו יותר בקלות.

החברותא של סדר הבוקר, שמחה הלוצקאי, קיבל את פניו במבט עגמומי. מזמן התרגל למציאות שהחברותא שלו איננו בחור ישיבה, אלא פרפר חסר משמעת. פרפר המתעופף להנאתו מפרח לפרח. ממתין שמחה לסופו של זמן אלול. המשגיח כבר הבטיחו נאמנה שיסדר לו חברותא רציני יותר לזמן החורף.

אייזיקל חלץ על פניו באי נעימות. מה אתה רוצה ממני? רצה לשאוג לתוך אוזניו. אני לא אשם שבמקום ללמוד אתי, קמת והלכת להתפלפל עם יוסף-זליג המינסקאי ותנחום-שרגא הקובנאי.

פרק שני

תינוק הבורח מבית הספר

שלושה אלו: יוסף-זליג, תנחום-שרגא ושמחה, אימתם מוטלת על יצחק אייזיק, אייזיקל בפי כל. הוא בן העיירה ולפיכך לומד הוא בישיבה המצויה כאן. אילו צריך היה לגלות למקום תורה, לא היה עושה זאת.

אלא מכיון שהישיבה המציאה עצמה אליו, הכריחו אביו להיכנס בשעריה. אבל שלושה אריות אלו המנויים לעיל, גלו ובאו איש איש מעיירתו ללמוד תורה בישיבה כאן. אילו לא התחכך בהם דבר יום ביומו, היה מרגוע לו ולעצמותיו. אך בגין שמחה הלוצקאי, המשחר לחברתם של שני חבריו בכל עידן ועידן, לוקה הוא אייזיקל על התנהגותו הפוחחת בכפל כפליים.

בכיר שבחבורה הוא יוסף-זליג המינסקאי. 'ארז בלבנון' מגדירים אותו בישיבה. גם חרף, גם בקיא. גם ירא שמים מופלג. מלא מצוות ומעשים טובים כרימון. שני לו תנחום-שרגא הקובנאי. בחריפותו מופלג אפילו יותר מיוסף-זליג, אך המשגיח כרוך דווקא על עקביו של יוסף-זליג, בגין ריח של יראת שמים המהלך לפניו כקופה של בשמים. תנחום-שרגא איננו עבריין חלילה, אך משקיע את כל מעייניו בתורה, ואין מוחו פנוי לענינים של יראה ועבודה. הרי בתורה כלול כבר הכל, משיב הוא בקביעות למשגיח השואל, הלמאי הוא, תנחום-שרגא אינו לומד ספר מוסר בסדר המוסר, אלא ממשיך ללמוד גמרא. המשגיח מקדיר פניו, ולפי שאינו חפץ בקטטה עם אחד מאריות הישיבה, מבליג הוא מלהשיבו בחריפות מנה אחת אפים. שלישי להם הוא שמחה הלוצקאי. גם הוא למדן מחשובי הישיבה. אפס, כי לעומת יוסף-זליג ותנחום-שרגא, נחשב הוא כננס פעוט. יען כי עיקר כוחו של שמחה, נעוץ בצדקותו וחסידותו ולא בלמדנותו. הוא עובד ה' מופלג, ירא שמים מרבים, זהיר בשמירת עיניו. אפס, יודעי דבר טוענים בלהט שהצדקות שלו רק מאפילה על למדנותו הגדולה, כי גם הוא למדן מופלג. על כל פנים. בישיבה נודע שמו כצדיק וחסיד. ולכן כשבחור "ליידיג גייער" (ריקני, הולך בטל) כמו אייזיקל השחיין, הוא הצלע הרביעית שבחבורה של בני עליה, הדבר אינו יכול אלא לעורר גיחוך, בבחינת מה לתבן את הבר. לפיכך גם שמחה הלוצקאי מתכוון לנטוש בקרוב את החברותא הבטלן שלו, הבורח יום יום מבית המדרש כתינוק הבורח מבית הספר, ומבלה את ימיו בבטלה גמורה בצילא דמהימנותא של צפרדעים וברווזים. רק עוד שבוע, עוד שבועיים של סבל, והמשחק יגיע אל קצו. אייזיקל יוכל מצדו לרבוץ כל החורף על שפת הנחל הקפוא ולהשתעשע עם כלבו של הקצב לסירוגין. לו זה כבר לא משנה. הוא ילמד בהתמדה עצומה מראש-חודש חשוון עד ראש-חודש ניסן, ויעשה חיל במשך חמשה חודשים רצופים...

פרק שלישי

המומחה לערבות

רק פעם אחת בשנה, היו בני החבורה בישיבה נוסעים הביתה. עם סיומו של זמן החורף, בתחילת חודש ניסן. הוריהם של רוב תלמידי הישיבה, היו בעלי מלאכה זעירה או סתם 'בעלי-בתים', איש איש בעיירה שלו, אי שם ברחבי ליטא. עמלים היו על פת לחמם ואין ידם משגת לקנות לבניהם, בחורי הישיבות, כרטיסי נסיעה ברכבת פעמיים בשנה. בגין כך, למחרת יום הכיפורים עסקו בני הישיבה בבניית סוכות קרוב לבנין הישיבה. סוכות שבהן יוכלו לישוב בסעודות של חג. על שינה בסוכה איש לא חלם באותה שנה, לפי שצינה של חורף כבר היתה מנסרת בחלל ונוגסת נתחים נתחים מבשרו של כל בחור שיעז לשכב בסוכה. זולת בחורים צדיקים כמו שמחה הלוצקאי שהשיג שמיכת פוך עבה במיוחד, והכריז כי הוא יישן בסוכה ויהי מה, אם לא ירד שלג כמובן.

למחרת יום הכיפורים לעת ערב, לאחר מלאכה מפרכת מבוקר, עמדה הסוכה על מכונה ולא נותר אלא ללכת אל שפת הנחל ולקטוף כמה ענפים רעננים כדי לסכך את הסוכה. עמדו שלושת בני החבורה ונתנו עיניהם איש ברעהו. עצים עבותים כאלו שענפיהם יצלחו לסיכוך גדלים בשפע על שפת הנחל. דא עקא שאיש מהם אינו מכיר אפילו את השביל היורד אל הנחל, לא כל שכן, לחצות את הצמחייה העבותה ולהגיע אל העצים הגדלים שם פרא. באותה שעה פלט שמחה מפיו מילה אחת, ועקרה מפי חבריו:

"אייזיקל" - - -

כלומר, מי מבין כולנו מיטיב להכיר את הנחל יותר מאייזיקל. הגיעה שעתך בן-פקועה. שעות הבטלה שלך על גדות הנחל, יועילו כעת לכולנו.

על אתר עקר שמחה את רגליו והלך לביתו של אייזיקל המצוי במרחק קטן. הוא מצאו עומד בחצר למרגלות הסולם ומסייע לאביו לחבר דופן אל דופן. האב משך מלמעלה והבן כיוון את הדופן הדקה מלמטה. הלמות פטיש, דפיקת מסמר, ושתי דפנות של הסוכה ניצבו על מקומן כראוי וכיאה.

"אפשר להפריע לכם מעט?" התנצל שמחה.

פניו של אייזיקל אורו למראה החברותא שלו שהטריח עצמו ובא זו פעם ראשונה אל ביתו. "אבא, תכיר זה החברותא שלי, שמחה הלוצקאי" הציג אותו בפני אביו, יהודי שזקנקנו המרובע לבן יותר משלג טרי ועיניו עצומות למחצה. הקשיש לחץ את ידו בחיוך מנומס ושחרר לשעה קלה את בנו ממלאכתו.

שמחה סיפר לאייזיקל מה מביא אותו אליו. אייזיקל נעתר בחדוה. לראשונה יוכל להוכיח לחבריו הלמדנים שגם הוא שווה משהו. "ברצון" הגיב מיידית. "מחר בבוקר אחרי התפילה אלך אל הנחל ואקטוף לכם ענפים ירוקים ויפים. אתם רוצים גם ערבות?"

"ערבות?" נתחלחל שמחה ותפס את ראשו משני צדעיו. הבטלן הקטן זוכר את מה שהם האריות שכחו, כה שקועים היו בבניית הסוכה עד שנשכחו מהם ארבעת המינים כליל...

"כן כן, אנחנו צריכים גם ערבות" גמגם קלות. "אתה יודע איפה לקטוף אותן, שיהיו כשרות לפי כל דקדוקי ההלכה?"

אייזיקל פרץ בצחוק. "הנחל זה השטח שלי" הסמיקו פניו קלות. "איש אינו מיטיב להכיר את עצי הערבה לאורך גדות הנחל יותר ממני. השנה ישנה בעיה גדולה עם הערבות. מרבית העצים בעיירה נאכלו על ידי מזיקים. אבל אני שמתי עין על שני עצים שלא נפגעו כלל, ואוכל להביא לכם כמה ערבות שתרצו".

"איננו צריכים יותר משני ענפים, אבל שיהיו כשרים לכתחילה" הזהיר שמחה בנפנוף אצבע.

"אל תדאג" הבטיחו אייזיקל, "בכל מה שקשור לערבות, אני מכיר את ההלכה די טוב".

שמחה חזר לישיבה שמח וטוב לב, וכבואו אל שני חבריו נזעקו גם הם, "אוי ואבוי, מהיכן נשיג אתרוג לולב והדסים?"

"הדסים נוטל אני על עצמי" פלט שמחה בחטף, ולא ידע מה הכריחו לומר זאת ומהיכן ישיג שלושה בדי הדס משולשים בשיעור כשר.

יוסף-זליג ותנחום-שרגא הביטו זה בזה מהורהרים. "אני אכתת מחר את רגלי ואביא אתרוג בלי נדר" נענה יוסף-זליג.

"ואני אחפש לולב מהודר" הסכים תנחום-שרגא ליטול את מה שנשאר בדלית ברירה.

פרק רביעי

כשר בדיעבד

למחרת בצהרים הגיע אייזיקל אל סוכת חבריו ולא מצא שם איש. יוסף-זליג ותנחום-שרגא יצאו לעיירות הסמוכות לתור להם לולב ואתרוג. שמחה טרוד היה במרדף אחר בדי ערבות. ראה אייזיקל כי אין איש וסיכך בעצמו את הסוכה בענפים שהביא, עד שהיתה מחופה מכל עבריה בחן ובכבוד. תקע את ענפי הערבות בתוך כד מים והציבו בפינתה של הסוכה המסוככת כהלכתה, וכאשר סיים את כל מעשיו, השאיר לחבריו פתק התנצלות קטן המסביר מהיכן נטל הוא ההדיוט, את העוז לסכך את סוכתם של שלושה למדנים חריפים.

קרוב לחצות שבו הבחורים מן הדרכים. מטולטלים ומנוערים, על סף אפיסת הכוחות היו. אך העיקר, יוסף-זליג הביא אתרוג. אמנם לא הדר שבהדר, לא מראה כהן גדול ואפילו לא כהן הדיוט. ברם, כשר לברכה היה לפי פסקו של רב מורה-הוראה. גם תנחום-שרגא הביא לולב שאמנם היו בו אי אלו ריעותות, אך גם עליו כבר יצא הפסק שכשר הוא לברכה ואפילו ביום הראשון. בידי של שמחה היו ג' ענפי הדס. לא משולשים מראשם ועד תחתיתם, אך נותר שיעור שילוש כשר לברכה. אמנם לא לפי כל הדעות המחמירות. אך כשר היה.

בדקו את שלושת המינים ונפלה רוחם בקרבם במקצת. המילה 'דיעבד', הגם שלא יצאה לאויר העולם - רוחה היתה שורה שם במלוא כובדה. ניחמו עצמם שנצטרפו לכאן כמה סיבות. ראשית אין הם מומחים גדולים; המעות שבידיהם מועטות; וסיבה אחרונה שהיא ראשונה, באותם ימים רק לרבנים גדולים ולעשירים מופלגים היו ד' מינים מהודרים ביותר. השוק דאז מלא היה בסחורה ירודה מאד, ואתרוגו של נער בר-מצוה בזמננו, אם ידו של אביו משגת, מהודר ויפה יותר מאתרוגו של רשכבה"ג מימי קדם.

אולם כשנפלו עיניהם על בדי הערבות שהביא אייזיקל והניח בכד, אחזה בהם חלישות הדעת, עד שפקו ברכיהם ויפג לבם מלהאמין. ארבעה ענפים הביא, ליתר בטחון, וכל אחד יפה ומהודר ממשנהו. ערבות "כמו שכתוב". כאילו יצאו מבית חרושת המייצר רק את הטוב והיפה ביותר. בעוד המינים שלהם כשרים בדוחק וזקוקים לפלפולים ותירוצים של רבנים ופוסקים, הביא חברם העניו, אותה אסקופה נדרסת, ענפי ערבות שאין כמותם ליופי ולהידור. ולא עוד אלא סיכך את סוכתם בשפע של ענפי אילן ירוקים ורעננים, ולא נתקררה דעתו עד שכתב פתק התנצלות.

עמדו שטופי הרהורי חרטה על יחסם המזלזל כלפי אייזיקל העניו.

נענה יוסף-זליג ואמר: "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים", אותה מנחה חרבה ופשוטה שהביאו עניי ירושלים, מצאה חן למעלה והיתה ערבה יותר מקרבנות ועולות מחים של שנים קדמוניות. שורו הביטו וראו: הערבה שהביא אייזיקל. הוא עצמו נמשל לערבה, מה ערבה אין בה טעם ואין בה ריח. כך אייזיקל ריק ומנוער מכל. אין בו תורה ואין בו מצוות. כמה מתאים והולם לו להתנדב דווקא להביא את הערבה. ראו כמה טעינו בו. יפה מידה של שפלות וענווה שיש בו, מכל תורה וצדקות שיש בנו. לפי שאנו נגועים ביוהרה, ואילו אייזיקל שפוף הוא כערבה. משפיל עצמו עד לאדמה".

היו עוד כמה דיבורים שלא נאמרו שם באותה סוכה, שני לילות קודם שיחול החג. אבל הדברים היו כה ברורים שלא היו צריכים להיאמר. דברי המדרש המצוטט בראש סיפורנו היו נהירים להם, וההקבלות היו חדות ובהירות: יוסף-זליג מלא בתורה ומעשים טובים, קבל עליו לחפש אתרוג שיש בו טעם ויש בו ריח. תנחום-שרגא, למדנותו ידועה ואין צדקותו ומעשיו הטובים ידועים, נדבו לבו לתור אחר לולב שיש בו טעם ואין בו ריח. שמחה מלא צדקות ומעשים טובים יותר מתורה, ודווקא הוא חיפש את ההדס שיש בו ריח ואין בו טעם, ואילו אייזיקל שאין בו תורה ואין בו מעשים טובים, לא הביא מין אחר אלא את הערבה שאין בה טעם ואין בה ריח.

במעמד שלושתם, קבלו עליהם ג' בני החבורה לקיים בהם את סופם של דברי המדרש: "כך הם ישראל, יש בהם בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים. לאבדן אי אפשר, אלא אמר הקב"ה יוקשרו כולן אגודה אחת והן מכפרים אלו על אלו".

"חשבתי ללמוד השנה עם בחורים חלשים מהעיירה" לאט יוסף-זליג בקול נכלם. "מבינים אתם, מתקרב אני לפרק 'האיש מקדש' ואין לי אפילו חליפה אחת מהודרת ומגבעת חדשה. הורי אינם יכולים לממן לי מותרות כאלו. במחשבה שניה, בטרם מקבל אני נערים זרים, קובע אני ללמוד מדי ערב שעה אחת עם אייזיקל. כנראה אינו בשל ללימוד מהיר, ויש להסביר לו את הגמרא והמפרשים לאט וברור".

"גם אני אלמד אתו שעה אחת, שלוש פעמים בשבוע" נענה תנחום-שרגא הקובנאי.

שמחה לא היה צריך לומר מילה. רק לא יפרק את החברותא עם אייזיקל בסדר שני אחרי הצהרים, וחסל...

פרק חמישי

שקעה חמה - שקעה נפשי

בשנה שאחריה הכל כבר היה ברור מאליו. החלוקה היתה ידועה ומוכרת מן השנה שעברה. יוסף-זליג קיבל עליו להביא אתרוג, תנחום-שרגא – לולב. שמחה יביא הדסים, ואייזיקל ערבות. סט שלם לכל אחד מהם, היה רעיון עוועים שלא עלה באותן שנים על הדעת, בעת שבקושי הצליחו להשיג אתרוג ולולב אחד. אך שני הבדלים בולטים הפרידו את השנה השניה מזו הראשונה. בשנה השניה אייזיקל השתנה שינוי גדול, ורגליו משכוהו הרבה פחות אל מחוץ לכותלי בית המדרש. השעות הרבות שבני החבורה הקדישו לו למרבה תימהונם של כל בני הישיבה, והחמימות שנשבה מהם כלפיו, לא הותירו אותו אדיש. הוא התאמץ והצליח להבין הרבה יותר. פתאום התברר כי ראשו אינו כל כך אטום כפי שהחותמת אמרה. אלא מאי? גלגלי מוחו עצלים היו, וכאשר נמשחו בשמן הרצון הטוב שלו ושל חבריו, החלו לנוע. תחילה לאט לאט, ומיום ליום מהר יותר ויותר, ופיו החל מפיק שאלות וסברות שלא היו מביישות אפילו את תנחום-שרגא החריף.

השינוי השני שהורגש, היה בתוצאות החיפוש. ד' המינים שהשיגו בני החבורה בשנה השניה היו בתכלית ההידור. פתאום נפתחו להם שערי סיעתא דשמיא. יוסף-זליג מצא אתרוג כליל תפארת שיכול היה לעלות אפילו על שולחנו של גביר העיירה. תנחום-שרגא הביא אתו לולב - פאר והדר. ישר כמו רובה של חיילים, תיומתו סגורה ללא סדק קל שבקלים ומראהו כולו ירוק ומדיף ריח טוב. לא כמו המקל המעוקם והמנוגע שמצא אשתקד. שמחה מצא "א ווילדע מציאה", שלושה ענפי הדס משולשים מראשם ועד סופם. עליהם ירוקים בתכלית הירקות וצורתם כעינים מאירות.

לא היה מקום לשאול חוות דעתו של רב ומורה הוראה. אפילו בר בי רב דחד יומא, יכול היה להכשירם לכתחילה.

המסקנות אמנם לא נאמרו ומליבא לפומיה לא נתגלו, אבל השלושה לא היו סומים מול גילוי ההשגחה. כאשר אתם עושים רצונו של מקום, גם הוא מאיר לכם פנים.

הערבה שהביא אייזיקל – מיותר לציין - היתה מושלמת כמו קודמתה דאשתקד. עדיין לא חטא זה בגבהות לב, שבגינה ייענש כחבריו בשנה שעברה. גם ענפי הסכך בהם סיכך את סוכתם, הפיצו ניחוח רענן טרי במשך כל ימי החג, והנעימו לבני החבורה כל רגע ורגע ששהו בסוכה. עשרות חברים מהישיבה נכנסו לבקר בסוכתם המשובחת בימי החג, וכולם הביעו את קורת רוחם מריח הניחוח שהפיצו ענפי הסכך. יוסף-זליג ושמחה לא שכחו לציין באוזני כל הבחורים, שהאחראי לענין הוא אייזיקל.

"השובב הזה?" צחקו החברים. "מתאים לו. מכיר הוא את הנחל וכל האזור כאת כף ידו. אף אחת מהסוכות שלנו אינה מצטיינת בסכך כה יפה וסמיק. רק אייזיקל הפרחח יודע מאיזה עץ כדאי לקטוף ומאיזה לא..."

עוד שנה אחת התנהל ההסדר הזה. זו פעם שלישית שכל אחד מבני החבורה היה ממונה על השגת אחד מארבעת המינים. בסיכומו של דבר היה להם סט מהודר ויפהפה. וגם סוכתם הפיצה שוב אותו ניחוח מתוק ורענן, שבישם את האווירה ומשך אליו את כל בני החבורה מדי ערב. על תזמורת לכבוד שמחת בית השואבה מי שמע באותה תקופה? אבל הבחורים התכנסו מדי לילה של חול המועד בסוכתם הגדולה והמרווחת של יוסף-זליג, תנחום-שרגא ושמחה, ונותנים קולם בשיר. השירים היו שיריהם של בני הישיבות בליטא בתקופה ההיא. שירים נוגים, איטיים שנמסכו בעצמות כשמן הטוב, ושיקעו את מנגיניהם בעולם של התבוננות פנימית וחשבון נפש. כגון:

מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש.

תחת השמש אין יתרון, אבל למעלה, למעלה מן השמש יש יתרון. (תחילתו פסוק מתחילת ספר קהלת, והמשכו תוספת של בני הישיבות) או:

שקעה חמה - שקעה נפשי, בתהום רעיונות רב כים, כי נלאיתי ממלחמתי עם הבשר והדם.

ומי יוכל לחיות ככה מבלי הבין את הכל, או לשכוח ולשמוח או לזכור הכל ולבכות.

ימים באים ימים עוברים, מבלי קחת מבלי תת. אם לזאת קראת חיים, אמור נא א-לי מה זה מת... (שירו של הרה"ג אברהם אליהו בהרה"ג אברהם אליהו קפלן זצ"ל, שהיה נפוץ בישיבות ליטא ערב החורבן, והושר גם על ידי מקהלת "פרחי הנוער האגודתי" בארה"ב, בתקליט שיצא לאור בערך בשנת תשכ"ח).

אותה שנה, במוצאי החג, בעת שאייזיקל בא לעזור לחבריו לפרק את הסוכה. נדרו ארבעת בני החבורה לא לפרק את החבילה. הם כרתו ברית ידיות בתקיעת כף, כי יהיה מה שיהיה, הם ישארו חברים לנצח, ישמרו איש על רעהו, וימשיכו להיות שותפים באגודת ארבעת המינים גם בשנים הבאות.

זה היה במוצאי חג שמחת תורה של שנת תרצ"ט.

פרק שישי

"נכשלו במסכת מידות"

בשנה הבאה, שנת ת"ש, נחוג חג הסוכות תחת המועקה הכבדה של המלחמה, שגרמניה הרשעה פתחה בה כחודש לפני כן. כל הדרכים היו בחזקת סכנה ואנדרלמוסיה ירדה לעולם. כשעברה המלחמה ממש לתוך שטחה של ליטא נתפרדה החבילה. בעל כרחם של בני הישיבה נפוצו לכל עבר. מהם שברחו לרוסיה, מהם שהצטרפו לבני ישיבות אחרים בדרכי המנוסה שלהם. תנחום-שרגא הקובנאי ושמחה הלוצקאי צללו כאבן במים אדירים. יוסף-זליג המינסקאי ואייזיקל בן העיירה נותרו ביחד בצוותא חדא. מחוברים ביניהם כתרין רעין דלא מתפרשין. יחד גלו ונתגלגלו ממקום למקום, יחד נתפסו בידי הנאצים הארורים ויחד הפכו לעור ועצמות, שלדים מהלכים במחנה השמדה.

אייזיקל שהיה בר מזל וממולח, הצליח אפילו בתוך התופת לקשור קשרים עם כמה חיילים גרמניים שוחרי שוחד, ותמורת אי אלו טובות הנאה שסידר להם, העניקו לו הללו מעט לחם ותפוחי אדמה מעבר לקצבה היומית. חצי מן הכמות העביר לידיו של יוסף-זליג וכך הצליחו השנים לשרוד. ברם, יוסף-זליג שהיה עדין נפש ובעל גוף שברירי, התמוטט כמה פעמים וכפסע היה בינו ובין המוות. בשעות אלו נעמד אייזיקל כצוק סלע, והיה מעודד את חברו המדוכא בכל מיני תעלולים והמצאות שהפיק מוחו הקודח. בתחילה החיה אותו באוצר של בדיחות שנונות שאצר בזכרונו מן הימים הטובים, חלקם הגדול שמע באטליזו של שלום'קה הקצב בימים ההם, טרם הניף אשמדאי את חרבנו. כאשר גם הבדיחות השנונות לא עזרו, ויוסף-זליג החל מסתגר בתוך עצמו, הבין אייזיקל כי אם לא ימהר, יפסיד את חברו הטוב.

אותו יום לא רצה יוסף זליג לקום. שכב על דרגש העץ שלו, מצחו להט ככבשן. הוא קרא קריאת שמע פעם אחר פעם. "היית לי חבר טוב, אייזיקל", לחש בעינים עצומות. "תודה לך על הכל, וסלח לי אם העלבתי אותך או פגעתי בך. גבהות לב היתה בי. התגאיתי בתורה שלמדתי. כעת רואה אני, כי אתה שכל כך זלזלנו בך, שווה אלף פעמים יותר ממני, אתה בן אדם, יהודי חם בכל רמ"ח אבריו, ואילו אני וחברי, הלמדנים העילויים", התיז בלעג ורחמים עצמיים אין קץ, "נכשלנו פעם אחר פעם במסכת מידות, בדרך ארץ שקדמה לתורה, באנושיות פשוטה".

הוא פרץ בבכי וכל גופו הזדעזע כאילו התחשמל. "אני רוצה למות אבא שבשמים, אסוף את נשמת האומללה והכניסני תחת כנפיו. די! אינני רוצה לחיות. אני רוצה להיות נשמה".

"איך אתה מדבר?! רגש אייזיקל, "אסור לדבר כך!" הוא גהר מעל יוסף-זליג עצום העינים ולחש לו בשפה רכה וברורה, מילה אחר מילה. כשיר ערש שאמא שרה באוזני תינוקה בטרם ירדם:

"יוסף-זליג, הרי אתה הוא האתרוג שלנו. אתה מלא תורה וצדקות כרימון. לא מתאים לך ליפול ככה. אני אייזיקל הערבה. אני ריק מתורה ומעשים טובים. בשעה שאתם בישיבה צללתם במים אדירים של תורה, אני צללתי למעמקי הנחל והפחדתי את כל הסרטנים. סרטן אחד צדתי והכנסתי פעם לנעלו של שמריל משניפישוק שהרבה להציק לי ולצער אותי. אוי כמה נבהל שמריל 'שניפישוקער' באותו בוקר למראה היצור המבעית שקרטע ויצא מתוך הנעל שלו. הוא רץ ברחבי החדר אחוז בהלה כמו תינוק, מאז לא הציק לי עוד".

הוא בחן את פניו של יוסף-זליג. בפעם הקודמת כשספר לו את המעשה, צחק יוסף-זליג מקרב לב. כעת לא עלה על פניו אפילו בדל חיוך. סימן שמצבו קשה. "יוסף-זליג" החל לוחש באוזניו, "אתה לא תמות. שימותו הגרמנים הרשעים". הוא ערך אתנחתא קלה לשאוף אויר ונבעת מול פניו המלבינות של חברו.

"יוסף-זליג" בכה בשארית כוחותיו. "אתה לא תמות. הריני כפרתך, הריני תמורתך, הריני חליפתך. אני אייזיקל מוכן ללכת למיתה ואילו יוסף-זליג העילוי יכנס וילך לחיים טובים ארוכים ולשלום. יוסף זליג, תחיה. אפשר לו לעולם בלי ערבה, אבל אי אפשר לו לעולם בלי אתרוג".

שפתיו היבשות של יוסף-זליג נעו. ראשו היוקד נע מצד לצד והוא לחש בשפתיים סדוקות. "אתה לא צודק. ארבעת המינים אינם שלמים בלי הערבה. האתרוג, הלולב וההדסים אינם שווים מאומה בלי ערבה. לערבה ולא אתרוג יש אותה חשיבות". עיניו נעצמו שוב.

אייזיקל פרץ בבכי תמרורים. בטוח היה שחברו נפטר. נפל עליו ובכה שעה ארוכה. נזכר באותם ימים של בטלה גמורה, בשעות ארוכות של אחרי הצהרים כאשר בית המדרש היה מלא מפה לפה בלומדי תורה, ורק הוא, אייזיקל הפוחח בילה את ימיו לריק בין צפרדעי הנחל. כעת ינחל יוסף-זליג גן עדן. ייכנס למחיצתם של הרוגי מלכות, ואילו הוא אייזיקל יזרק לכף הקלע, עונשו של מבטל תורה. געה בבכי שעה ארוכה וביקש את נפשו למות, ולא ידע שבאותה שעה עצמה עבר יוסף-זליג החולה את המשבר הקשה והחל בתהליך ההחלמה.

למחרת בבוקר פקח יוסף-זליג את עיניו וביקש מאייזיקל ההמום מעט מים לשתות. אייזיקל היה בטוח שנס תחיית המתים התחולל במחנה, ורץ כל עוד הנשמה באפו להשיג לידידו רביעית ואפילו שמינית מים.

מאותו יום לא נפרדו עוד שני הידידים אפילו לשעה קלה. אייזיקל שידע מהיכן אפשר להשיג קצת גשמיות, סיפק את ה'קמח', ויוסף-זליג שהיה מלא מזן אל זן בתורה וצדקות, לא מנע מאומה מידידו והרעיף עליו טללי תחי.

אדהכי והכי נוצחה החיה הנאצית והובסה. פליטי המחנות שוחררו ויצאו לחופשי. בתוכם שני הצעירים המסוגפים יוסף-זליג ואייזיקל. הם נדדו בדרכים ובקשו לעלות לארץ ישראל, כמו שעשו כולם. ידם לא משה זה מזה.

יום אחד זה קרה. יוסף-זליג נעדר לכמה שעות וכאשר שב, נעלם אייזיקל כאילו בלעה אותו האדמה. כל חיפושיו העלו חרס. בתנאים השוררים במחנות העקורים כאשר הכל היה בחינת בוקה ומבולקה, קשה היה לאתר את האובדים כמחט בערמת שחת. יוסף-זליג אמר נואש. עבר את כל הסידורים ונשלח ארצה על ידי אחד מארגוני ההעפלה. אלא שלרוע מזלו נלכדה ספינת המעפילים סמוך לחופי הארץ על ידי כוחות המשמר הבריטיים. הוא נשלח למחנות העצורים בקפריסין והגיע לשם בערבו של חג הסוכות...

שלושה מינים בקפריסין

יוסף-זליג קיבל מיטת ברזל סגפנית בצריף פח ארוך שבו שכנו כמה עשרות פליטים כמוהו. שרידי חרב שברחו לארץ היחידה שהסכימה לשמש להם בית ונתקלו בשעריה במחסומים של הסרדיוטות האנגליות. עגום פנים ישב ונזכר איך נראה החג לפני שנות דור. דומה כי לא 6 שנים חלפו מאז אלא אלפיים שנה. לפעמים חש עצמו זקן ותשוש. חסר כל רצון לחיות. עליו לחזק עצמו בכל כוחות הנפש. לשם מה לחיות? ההורים נשחטו. האחים נטבחו, האחיות נפחו את נפשן בתאי הגזים. מכל המשפחה לא נותר אפילו אחד בחיים. ואולי, השתעשע לרגע באשליית שווא, אולי החברים הישנים שלו, תנחום-שרגא ושמחה גם הצליחו לשרוד את הפורענות ונשארו בחיים. אה, דמיון כוזב! מבול של אש ירד לעולם, וכי מדוע יפסח על שני נערים אלו, רק משום שהם חבריו?

ביום טוב הראשון של סוכות נערכה בצריף בית הכנסת תפילת חג. הציבור כולו יכול היה לקיים מצוות נענועים בלולב שנשלח מארץ ישראל על ידי נציגי דת מוסמכים. תור ארוך נוצר ליד השולחן בן רגע. עשרות יהודים נרגשים שלא זכו לאחוז אתרוג ולולב בידיהם במשך כל שנות המלחמה הגיעו רוגשים. יוסף-זליג התקרב אל ראש התור. הנה עוד מעט יחבוק את פרי ההדר. לבו יוצא אל האתרוג, מתי כבר יאחז בו.

מישהו מנענע כעת בלולב. הרבה יותר מן הזמן הקצוב. אנשים גוערים בו. "נו נו, כוונות וייחודים תשמור למקומות אחרים. כאן מנענעים שניה אחת ומזדרזים למסור לבא אחריך".

יוסף-זליג ניעור מחלומו בהקיש. סקר בחטף את פניו של הנזוף ולבו ניתר ניתור חזק עד שנשמתו כמעט פרחה ממנו. הפנים היו מוכרות לו. אם אינו טועה זהו שמחה הלוצקאי. שונה ושחוף אמנם, הפנים העגולות התארכו והעיניים שקעו מעט, גם הסנטר התחדד קמעא. אבל זהו קרוב לודאי שמחה ה'פארפרומטער' (אדוק). כמה אופייני לו לספוג גערות בגלל דקדוק במצוות.

"שמחה! זה אתה?" התפרצה הזעקה מגרונו בכוח אדירים.

הצעיר האומלל. האתרוג כמעט נפל מידי מבהלה והפתעה. סובב ראשו לעבר מקור הקול וכאשר נתקלו עיניו בפניו של יוסף-זליג שאג בהתרגשות "כן זה אני". מסר את המינים לבא אחריו וכהרף עין רצו השנים איש לקראת רעהו ונפלו זה על צווארי זה בקריאות גיל שהיו יכולים לסחוט דמעות מכל צופה. אלא שבקפריסין ובכל מחנה פליטים מסוגו, כה נדוש היה המחזה, של חברים ובני משפחה שמצאו אלו את אלו לאחר שנות הזעם, עד שאיש כבר לא יצא מגדרו.

"איפה היית" לפת יוסף-זליג את ידו של שמחה בחוזקה, כאילו פחד שאין זה אלא חלום ועוד מעט תימוג היד מאליה.

"איפה היינו, אתה מתכוון", תיקן אותו שמחה, "אני ותנחום-שרגא, היינו כל המלחמה יחד וכעת גם כאן אנחנו ביחד. תנחום-שרגא חולה ולא יכול לבוא לכאן. הוא שוכב בצריף האחרון מצד שמאל".

ביום טוב הראשון של חג הסוכות שבו והתאגדו שלושת המינים יחד. הם לא האמינו למראה עיניהם, זמן רב חלף עד שהסתגלו למחשבה, כי הנה הגהנום הסתיים והם נותרו בחיים.

"ואיפה אייזיקל?" שאל תנחום-שרגא ממיטתו את השאלה המתבקשת. "בלי ערבה אנחנו חסרים".

העננה שבה להקדיר את פניו הנוהרות של יוסף-זליג. "כמו שאתם שניכם עברתם את כל המלחמה יחד, כך אני ואיזיקל צמודים היינו ושלובים זה בזה כמו הכרובים בקודש הקודשים. לדאבון לבי, עם תום המלחמה פתאום נעלם מעיני. יודעני בבירור שנותר בחיים, כי ראיתיו גם אחרי שניגף השטן הנאצי הארור מפני צבאות בעלות הברית. אך להיכן נעלם - חידה היא בעיני".

פרק שמיני

ואיזיקל 'הערבה' אינו

החידה הוסיפה ללוות את שלושת החברים שנים רבות. כשהסתיים השלטון המנדטורי בארץ ישראל, שבו השלושה לארץ אבותם והקימו כאן את ביתם. איש לאוהליך ישראל. רבי יוסף-זליג שקע בעולם שכולו לימוד תורה. העמיד ישיבה גדולה והרביץ תורה ברבים. תנחום-שרגא התפרסם כאחד ממגידי השיעורים המבוקשים, שמיטב בני הישיבות משחרים לפתחם ואילו שמחה הלוצקאי, מכהן כמנהל רוחני בישיבה ומשריש בתלמידיו יראת שמים פנימית טהורה.

שנים רבות תרו השלושה אחר חברם הנעלם אייזיקל. לשווא. עד שנואשו. אבל את הקשר המשולש אי אפשר היה להתיר עוד. מדי שנה נפגשים השלושה בימים שבין יום הכיפורים לסוכות. נדר ישן שאין הם מסוגלים ואין הם רוצים להפר. יוסף-זליג מביא קופסה מלאה אתרוגים מהודרים מאחד הפרדסים הידועים בארץ. משם בוררים שלושתם אתרוגים טובים. תנחום-שרגא מביא עמו קופסה שטוחה ארוכה, מלאה לולבים משובחים, ועד שלא תנוח דעתם של שני חבריו ושל, במציאת לולב מהודר עם כל הדקדוקים, לא יעזבו את הקופסה ולעתים תובא לחדר עוד אחת. שמחה המשגיח מביא עמו כמה דליים מלאים הדסים משולשים. לאחר כמה שעות יוצאים הם ממפגשם השנתי מצוידים בשלושה סטים ממיטב ארבעת המינים.

והערבות, מה יהא עליהן?

יוסף-זליג נטל משימה זו על עצמו. יחד עם האתרוגים מביא הוא גם כמות נכבדה של בדי ערבות. זכר לאייזיקל, ידיד נאמן שנעלם. "הוא הציל אותי" מציין יוסף-זליג מחדש מדי שנה. "אלמלי מסירותו הייתי דועך כמו נר".

"חבל שהוא איננו" מכה תנחום-שרגא באצבע צרדה.

"חבל" מסכימים הכל.

פרק תשיעי

נפשות הוא קובע

שנה אחת יצא רבי יוסף-זליג לכנס תורני שהתקיים באחת מארצות אירופה. נתבקש למסור שם סדרת שיעורים למדניים לפני באי הועידה והסכים. מתן שכרו בצידו, ואי אתה רשאי לזלזל בפרנסה שמזמן לך הקב"ה ללא טורח מיוחד.

ישב באולם הממוזג והקשיב רב קשב לדברי המרצה. הרב יצחק רידרמן, אחד מאנשי החינוך המפורסמים בארה"ב, שנחשב למסמר הועידה בגין סדרת הרצאותיו האיכותיות.

"ועיקר העיקרים שאני תמיד מדגיש" הטעים המרצה בפאתוס ומתח את ידיו, "אל תעליבו את הילד. אל תשחטו אותו עם עקיצות והצלפות לשוניות שנונות. אפשר להרוס ילד לכל החיים עם איזה 'ווערטל' מוצלח. כלל נוסף: אל תדביקו לילד סטיגמות".

רבי יוסף-זליג ישב מוקסם. המרצה השתמש בדוגמאות מהחיים, תיבל את דבריו בעשרות מובאות וסיפורים מחז"ל, מגדולי ישראל. הקהל היה מרותק.

"אל תערכו לילד השוואות עם אח מוצלח. 'מתי תהיה כמו אחיך'? חוץ מאשר לעורר טינה בלב כלפי אחיו המוצלח, לא תהיה שום תוצאה חיובית. בדוק ומנוסה.

ולפעמים קורה גם שבחור צעיר שאתמול חגג בר-מצוה והיום מתחיל ישיבה קטנה, או אפילו מתחיל שיעור ב' בישיבה קטנה, ואתם יודעים מה? אפילו בחור שכבר למד שלוש שנים בישיבה קטנה ומתחיל היום ללמוד בישיבה גדולה, ונוחת עליו משבר לא קרוא. פתאום הוא מתגעגע הביתה. זה לגיטימי. פתאום בורח לו כל החשק ללמוד. גם זה קורה. הוא בורח מבית המדרש ויוצא קצת לשוטט בחוץ. אל תמהרו להדביק לו תווית קטלנית שתשחט אותו כמו סכין של שוחט. אני רוצה לראות את החכם הגדול שיעמוד וילגלג עליו: "הו, תינוק הבורח מבית הספר". האדם שעושה זאת, נפשות הוא קובע!".

רבי יוסף-זליג זע על הכסא באי נוחות. משהו דגדג בקרבו ולא ידע מהו. המשיך להקשיב למרצה עוד ועוד ותהייתו גדלה. הקול כל כך מוכר.

לאחר ההרצאה עמד בתור ארוך של אנשים מהקהל שביקשו לדבר עם המרצה. לשאול שאלות, להחמיא לו. כשהתקרב אליו וסקר את זקנו הלבן הארוך ואת עיניו המאירות, כמעט היה בטוח שטעה ורצה לסגת, אך החליט לחכות עוד דקה.

השואל האחרון סיים. כעת היה המרצה רק שלו.

"ערב טוב לרבי יצחק רידרמן" אמר בקול רשמי ולחץ את ידו של המרצה. עיניו ננעצו בו במבט נוקב. "האם שמכם אינו במקרה הרב יצחק אייזיק רידרמן?"

המרצה נרתע לאחור ומצחו התמלא אגלי זעה.

"השם שלי הוא יצחק" אמר בשקט. "רק בעליה לתורה מכבדים אותי בשם יצחק אייזיק".

כעת כבר היה בטוח. למרות מרחק השנים והחריצים העמוקים שנחרצו בבשר אלו אותם תווי פנים. "אייזיקל, האם אינך מזהה אותי? אני יוסף-זליג המינסקאי".

פרק עשירי הערבה הפכה לאתרוג

המרצה, עיניו קמו בחוריהן. הביט בו רגע כמתחלחל ופתאום הזדעק בקול צרוד, "יוסף-זליג? אני לא מאמין, יוסף-זליג, האתרוג!" סקר שוב את פניו של האורח מארץ ישראל והניע ראשו. "כמובן, הדרת פנים של ראש ישיבה גדול. הרי תמיד היית האתרוג שבחבורה. מלא מצוות ומעשים טובים".

"הלוואי" נפל יוסף זליג על כתפיו של המרצה. השניים התחבקו בחום להפתעתם של הנוכחים. עיניו של רבי יוסף-זליג נטפו דמעות רותחות. "הלוואי. מה שבטוח לי שאתה כבר מזמן אינך ערבה. הפכת לאתרוג נאה ומהודר. מלא תורה וצדקות. אחד מגדולי המחנכים שבדור".

"אני מנצל את הרקע האישי שלי כדי לעודד בחורים חלשים" אמר הרב רידרמן בצניעות, "רק מי שעבר אותה מסכת חיים, יכול להבין ללבם של בחורים נחשלים. מאידך אינני אוהב כל כך את השם אייזיקל, הוא מזכיר לי את ימי הבחרות הפגומה שלי".

האולם היו מואפל קמעא. שחור הכורסאות והגוון הכהה השולט בכיפה, בלע את מעט האור שהקרנו פנסי התאורה הקטנים. הם יכלו לשוחח באין מפריע עת שהציבור מסביב התפזר אט אט.

"על איזה בחרות פגומה אתה מדבר?" רגש רבי יוסף-זליג, "תקופה קצרה היתה זו. אחר כך כה התעלית לטובה. היתה לך בחרות יפה מאד".

"הכל בזכות שלושת החברים היקרים שלי. כל מה שיש לי שלכם הוא. תודות לשעות הרבות שהקדשתם לי במאור פנים הגעתי למה שהגעתי. אולי ידוע לך היכן..."

רבי יוסף-זליג קטע אותו ברוגזה.

"יפה שאתה נזכר לשאול איפה כולם! אנחנו הופכים את העולם בחיפושים אחר אייזיקל, הצלע הרביעית שבחבורה. ואתה מתחפר לך וספון לבטח באמריקה ולא מתעניין בכלל מה עלה בגורלם של חבריך והאם בכלל נותרו בחיים?"

הרב רידרמן חייך את חיוכו הנעים. "ומי אמר שלא עקבתי. ברוך השם אתם שלושתכם הפכתם לאישים מפורסמים, כצפוי. עקבתי אחר הפרסומים והיו לי הרבה רגעי גאווה ונחת בחברים הישנים שלי".

"איך לא מצאנו אותך, ושאלת השאלות: למה לא יצרת קשר?" לא נרגע יוסף זליג מקפידתו.

"אתם חיפשתם את אייזיקל 'הערבה' ושכחתם שיש לי שם נוסף. אני מצידי מאד התביישתי בשמי אייזיקל בגלל כל מה שהוא סימל מן העבר הנערי שלי. רציתי לשכוח את הימים הכושלים ההם ולטאטא אותם מתחת לפני השטח. זו גם התשובה לשאלה, למה לא יצרתי קשר? כי עצם נוכחותכם תמיד גרמה לי נחיתות נוראה. הרגשתי עצמי נמוך כמו העשב. אתם הקרנתם עוצמה והצלחה בזמן שאני הייתי מין בחור "נעבאכ'ל" שכזה".

"איזה נעביך, אתה סיפור של הצלחה" טפח יוסף זליג בידידות וחיבה על כתפיו של הרב רידרמן, ופתאום הטה ראשו כמנסה להיזכר. "תגיד, להיכן נעלמת באותו יום? פתאום ברחת. כמו אז, בימים הטובים כשהיית יורד לנחל".

הרב רידרמן החניק צעקה. "יש לך רוח הקודש?" לפת את פרק ידו של רבי יוסף-זליג בתדהמה, "הרי זה בדיוק מה שקרה. עמדנו לעזוב ואני התאוותי פתאום לרחצה הגונה. נזכרתי שלא הרחק זורמים מימי הקרירים והזכים של הנהר. לא יכולתי לעמוד בפני הרצון. כהרף עין עזבתי את המחנה וירדתי אל הנהר. ברם, טעיתי. לא היה זה הנחל המוכר שלי, אלא נהר סוחר. שעה ארוכה נאבקתי במימי הסוערים עד שהצלחתי להיחלץ במרחק רב. בגדי אבדו ועד שהצלחתי למצוא מעט בגדים ולשוב למחנה, כבר לא היה עם מי לדבר. המחנה היה ריק ונטוש ונפש חיה לא נותרה. ישבתי בעיר שבועות אחדים ולא ידעתי מה אעשה. התקיימתי ממעט פירות וירקות עד שהגיעה לשם קבוצת בחורים ניצולים, שעשו את דרכם באוניה לארה"ב בלוויית חיילים אמריקנים. הצטרפתי אליהם במסעם ומאז אני אזרח אמריקאי הגון".

"אולי תבוא אלינו לארץ ישראל?" הפציר בו רבי יוסף-זליג, "רק פעם אחת בשנה, לחדש מסורת עתיקה של אגידת ארבעת המינים בצוותא עם ידידים ותיקים. אנו עושים זאת מדי שנה".

